

Проучване и оценка на финансиращите програми на Национален фонд “Култура” 2014г.¹

Нели Стоева и Юрий Вълковски

I. Въведение

Настоящото изследване е осъществено по поръчка на Национален фонд Култура и има следните **цели**:

- ↪ Оценка на активните и част от неактивните към момента програми на НФК в административно и съдържателно отношение
- ↪ Позициониране на Фонда сред останалите финансиращи програми за изкуство и култура в България с оглед спецификите и предизвикателствата на българския културен контекст
- ↪ Очертаване на перспективи за развитие на съществуващите програми на НФК.

Проучването обхваща действащите и част от неактивните програми на НФК, а именно: Автентичен фолклор, Дебюти, Критическа литература, Късометражно кино, Мобилност, Преводи, Публики. Проучването е проведено в периода декември 2013г. – март 2014г.

Специално внимание е обърнато на:

- ↪ Целите на гореизброените програми
- ↪ Условието за кандидатстване
- ↪ Критериите за оценка
- ↪ Резултатите от посочените програми, за периода на трите последни години на провеждането им.

В рамките на проучването са използвани следните **методи**:

1. Проучване по документи – нормативни документи, вътрешна документация на НФК по отношение отделните програми, статистики, отчети на НФК и др. Разгледани бяха годишните отчети на НФК от последните седем години, протоколи на експертни комисии, протоколи от заседания на УС, формуляри, критерии за оценка на проектите по проучваните програми, вътрешни документи, предходни проучвания върху дейността на НФК и др.
2. Полуструктурирани интервюта с членове на експертните комисии и представители на ръководството и администрацията на НФК. Проведени бяха множество интервюта и разговори с представители на администрацията на НФК и членове на експертните комисии, оценяващи постъпилите проектни предложения.
3. Анкета сред бенефициенти и кандидати в конкурсните сесии на Фонда (в електронен формат). Анкетата беше проведена в периода 12-22.02.2014г. и в нея се включиха над 300 респонденти.

¹ Екип на проучването: Нели Стоева, Юрий Вълковски, Йоана Стефанова. Автори на доклада са Нели Стоева и Юрий Вълковски

4. Комплексен анализ и оценка на програмите на НФК с оглед оптимизиране на тяхната ефективност и ефикасност спрямо условията и нуждите на средата

Настоящият доклад представлява обобщение и анализ на проведените проучвания, придружено от препоръки спрямо цялостната дейност на НФК, както и спрямо отделните му финансиращи програми. Препоръките към отделните програми могат да се сторят на читателя твърде много, а в някои случаи дори в известна степен противоречиви, но това е продиктувано то нашето желание да бъдем максимално изчерпателни, с оглед на това докладът да бъде в най-висока степен полезен при формулиране на бъдещите цели и приоритети на НФК.

Използваме случая да изкажем благодарност на администрацията на НФК за неограниченото съдействие, което ни оказа в хода на проучването, на членовете на експертните комисии за ценните мнения и препоръки, както и на всички участници в анкетата за отделеното време!

II. Основни изводи от проучването

Национален фонд “Култура” е създаден със Закона за закрила и развитие на културата и започва да функционира от месец ноември 2000 година. Основната му цел е да подпомага развитието на културата, като набира, управлява и разходва средства, предназначени за провеждане на националната политика в областта на културата, заложен в Програмите на правителството на Република България за съответния период и в Закона за закрила и развитие на културата.

Екипът на настоящето проучване се присъединява към авторите на предходните оценки, осъществявани върху дейността и програмите на НФК, като счита, че Фондът е развил редица ценни качества, които го правят един от значимите донори за култура в страната.

Фондът е развил специфична грантова политика, която за разлика от други финансиращи организации в сферата на културата, не е фокусирана върху отделните изкуства, а върху специфични етапи в творческия цикъл, които са разпознати като особено уязвими. Пример в това отношение са дебютните изяви на творците, възможностите им за мобилност и разпространение на творческия продукт, необходимостта от съхранение на автентични образци на нематериалното културно наследство, оперативната критика, развитие на публики и др.

В този смисъл Фондът работи в разнообразни и важни за развитието на националната култура области, като се стреми да поддържа баланс между различните изкуства и културно наследство от една страна, а от друга – между различните етапи в творческата верига – творчество, производство, разпространение, популяризация, стимулиране на потреблението.

Както документалното проучване, така и интервютата, и особено анкетите показваха, че НФК определено демонстрира познаване на потребностите на сектора и съумява да поддържа адекватни на нуждите на средата програми.

Особено високо бяха оценени откритите, опростени и небюрократични процедури за кандидатстване, прилагани от Фонда, както и добре разработени документи и критерии за оценка на проектните предложения.

Освен финансиране на творчески проекти, Фондът предоставя и допълнителна информационна подкрепа под формата на обучения и консултации (програма Дебюти и програма Късометражно кино)

Фондът съумява да поддържа оперативни и професионални контакти с кандидатите, което те оценяват високо.

Подкрепят се различни по-мощаб на дейност организации в страната, включително малки и нови.

НФК е една от малкото финансиращи организации в страната, които предоставят професионална и обективна оценка на кандидатстващите проекти. Мотивите на експертните комисии за подкрепа или отказ се публикуват редовно и са достъпни на страницата на НФК.

Административните процедури се следват стриктно, поддържа се прозрачност на конкурсите, договорните отношения с бенефициентите се спазват и се осигурява навременно разглеждане на проектите. Ежегодно се публикуват подробни и изчерпателни годишни доклади, които позволяват да се направи оценка на състоянието и развитието на НФК. По този начин се осигурява достатъчна степен на прозрачност и отчетност, което не може да се каже за други държавни културни организации, а също така и за самото Министерство на културата.

НФК основава дейността си на прозрачни процедури и ясни цели и може да бъде модел за работа на всички други публични фондове в страната с различен мощаб на дейност. Той се откроява като предпочитаната държавна културна институция в страната от редица бенефициенти.

Като особено ценен се оценява подходът на Фонда за привличане на партньори в осъществяването на отделните инициативи. Този подход е особено видим в дейността на фонда до 2010г. За съжаление през последните години – вероятно поради финансови и административни затруднения, поддържането и разширяването на партньорската мрежа на НФК е в известен застой.

Въпреки това към момента НФК продължава да бъде един от малкото донори в страната, който дава подкрепа в значителен брой области, включително и такива, за които никоя друга държавна културна институция не отпуска средства.

Въпреки гореизброените качества, в работата на НФК бяха констатирани и някои слабости и пропуски, както по отношение администриране, така и в посока стратегическо позициониране в културната среда.

Особено важно в това отношение липсата на механизми за мониторинг и оценка на реализираните проекти, които са получили подкрепа от НФК. Липсата на такива механизми затруднява и оценката на ефективността му, а също така води до неясни резултати от подкрепата.

Констатирано бе, както и в предходни проучвания, че НФК подкрепя множество проекти със сравнително малки суми, като честа практика е комисиите да редуцират бюджетите на постъпилите проекти с 50% или повече. Това обстоятелство води до невъзможност за качествена реализация на проектите, а заедно с липсата на мониторинг и оценка на отделните програми и проекти на Фонда, създава значителни трудности при всеки опит да се оцени политиката на подкрепа на НФК.

Множество респонденти изразяват недоволството си от не достатъчно известните критерии за оценка на постъпилите проектни предложения, както и от липсата на пълноценна обратна връзка с Фонда след приключването на конкурсната сесия.

Като слабост може да се отчете и недостатъчната публична видимост на резултатите от дейността на Фонда, както и липсата на изградени връзки с медиите и ясна комуникационна стратегия.

В последните години, и във връзка с финансовите ограничения, които изпитва, НФК има все по-голяма нужда от разработване на механизми за привличане на допълнителни средства. Настоящият бюджет на НФК не му позволява да работи с пълните си възможности. Общата убеденост на респондентите в интервютата и анкетата е, че НФК може и трябва да привлича допълнителни средства, както и да потърси контакти с бизнес организации.

Във връзка с тези констатирани слабости в работата на НФК по-долу са изведени няколко основни препоръки, които биха довели до оптимизиране на дейността, постигане на по-голяма публичност и прозрачност, както и ефективност по отношение постигането на целите на Фонда:

Устойчивост

Във връзка с финансовите затруднения, които изпитва НФК в последните години, голяма част от неговите програми са претърпели прекъсвания и не са провеждани в периода между 2009г. и 2013г. (след 2009 изобщо не са провеждани програмите Автентичен фолклор и Късометражно кино, прекъсвания има и във всички останали програми, с изключение на Мобилност). Това неминуемо е довело до негативни резултати в съответните сфери, а също така и е намалило активността на кандидатите в тези програми. В много случаи става въпрос за процеси и партньорства, чието прекъсване има трудно обратими резултати. Най-драстичния пример в това отношение е програма Преводи, при която на обявения конкурс през 2013г., след 3 годишно прекъсване на програмата, се появяват едва 5 кандидатури – което е над три пъти по-малко кандидати от онези, които са участвали на предходната сесия през 2009г. В този смисъл е особено важно НФК да разработи механизми за осигуряване на допълнително финансиране и разширяване на партньорствата, с цел да осигури възможност за устойчиво провеждане на финансиращите програми.

Мониторинг, оценка и видимост

Голяма част от интервюираните експерти споделиха, че в програмите на НФК често се явяват едни и същи кандидати, а комисиите нямат възможност да се запознаят с резултатите от предходните подкрепени проекти на тези кандидати. В този смисъл препоръката е да се осигури възможност за текущ мониторинг на проектите, както и оценка на постиженията. С оглед подобряване видимостта от работата на НФК,

считаме за важно отчетите на подкрепените проекти да бъдат публикувани на страницата на НФК.

Пълноценна подкрепа на бенефициентите

В хода на проучването многократно бе установена, по различни програми, практиката за значително редуциране на бюджетите на постъпилите проекти от страна на експертните комисии. Това явление води до невъзможност за пълноценна реализация на проектите и значително затруднява осъществяването им. В тази връзка предлагаме да се възприеме общо за всички програми на НФК правило, което да ограничава експертните комисии във възможностите им за редукция на бюджетите. Считаме, че редукция над 25% от предложените бюджети не бива да бъде допускана.

В допълнение препоръчваме и публикуване на критериите за оценка на проектите, заедно с проектната документация за кандидатстване. Това ще позволи на кандидатите да имат по-ясна представа за начините на оценяване на проектите и да подготвят по-качествени проектни предложения. Критериите се публикуват и в момента в годишните отчети на Фонда, но явно по този начин не са достатъчно видими и достъпни за кандидатите.

Резултатите от анкетата показват, че голяма част от кандидатите очакват и по-пълноценна комуникация и подкрепа от НФК в периода след приключване на конкурсната сесия (независимо от това дали проектите им са одобрени или не). Фондът следва да се стреми да работи повече като партньор, а не само като донор на кандидатите.

Механизми за оценяване

По отношение механизмите за оценяване бе констатирано, че в някои случаи комисии не се придържат в достатъчна степен към определените критерии за оценка, поради което се получава разминаване между заявените цели и приоритети на програмата и мотивите за оценка на проектите. Считаме, че този проблем може да се избегне, ако се въведе двустепенна форма на оценка: точкова и съдържателна. По този начин ще може да се гарантира в по-пълна степен прилагането на критериите за оценка.

Друга неизползвана до сега възможност в тази посока, е организирането на информационна сесия за членовете на експертни комисии, където те да бъдат подробно запознавани с критериите за оценка, с често срещаните затруднения в процеса на оценяване, и с изискванията на НФК към работата на всички комисии

Състав на експертните комисии

Резултатите от анкетата показват, че част от анкетираните кандидати имат съмнения относно начина на съставяне на експертните комисии. От интервютата не успяхме да установим конкретен ясен механизъм на формиране на комисии. В тази връзка бихме препоръчали съставяне на набор от критерии за участие в експертна комисия, въз основа на които да се изработи широк списък от експерти в различни области. Експертите впоследствие следва да преминат процес на обучение въз основа на конкретните условия за кандидатстване и критерии за оценка на проектите. Това би дало възможност за по-стриктно спазване на критериите за оценка на проектите, за съставяне на широк кръг от експерти и за ротиране на членовете на експертните комисии, и осигуряване на по-голяма степен на прозрачност в процеса на вземане на решения.

Начин на кандидатстване

Настоящото изискване за подаване на документите за кандидатстване лично в НФК поставя в *неравнопоставено положение* редица кандидати от отдалечени от София населени места. В този смисъл препоръчваме да се въведе система за електронно кандидатстване, което значително ще облекчи кандидатите извън столицата. Системата би могла да бъде директно обвързана и с архивна база данни, която да се попълва автоматично и по този начин да облекчава административната работа на служителите в НФК. Алтернативно предложение, което бе получено от страна на кандидатите, е за разкриване на “филиали” на НФК в отдалечените от София градове. Считаме това предложение за по-неефективно и скъпоструващо, в сравнение с въвеждането на електронна система за дистанционно кандидатстване.

Партньорства и привличане на допълнителни средства

С оглед възможностите за осигуряване на адекватна и пълноценна подкрепа за сектора, НФК следва да поддържа база данни и системни контакти с останалите финансиращи програми за култура в страната (особено с общинските програми). По този начин ще се избегне дублирането на програми, което се случва в момента (напр. първата сесия на НФК по програма Мобилност съвпада по време със сесията на Столична програма Култура, а двете програми са почти напълни идентични!). От друга страна това ще даде възможност за партньорски инициативи и евентуално привличане на допълнителни средства за програмите на Фонда. (добър пример в това отношение са реализираните в миналото партньорства по програма Дебюти). В тази връзка би било добре да се обърне внимание и на възможностите за осъществяване на контакти с бизнес организации, които биха могли да оказват допълваща подкрепа за проектното финансиране.

Субсидия или инвестиция?

Ключова дилема, която изисква решение, е каква подкрепа оказва НФК – еднократна помощ за конкретен проект и конкретна организация, или устойчива инвестиция в определени тенденции и развития, които се считат важни за българската култура? Почти във всички програми на НФК има повтарящи се, понякога многократно, кандидати. Дали НФК трябва да инвестира устойчиво в определени творци и организации (и ако да – то в кои?), или приоритет да получават нови и не участвали до сега кандидати? Трябва да се намери баланс, преди всичко в посока анализ на реализираните проекти и преценка до колко тези кандидати заслужават последваща подкрепа.

Информационна подкрепа

Един от важните изводи от проучването е, че културният сектор в страната очаква по-голяма подкрепа от страна на НФК не само като донор, но и като информационен център. В това отношение могат да се развият много инициативи, но нашата конкретна препоръка тук е да се провеждат информационни дни (или обучения, подобно на тези по програма Дебюти) за всяка една от програмите на НФК. В рамките на тези информационни дни би могло да се предоставят консултации и да се предлага информация за различни алтернативни източници на финансиране, в зависимост от интереса на кандидатите и специфичната област, в която те работят.

От друга страна администрацията на НФК е оценена високо от страна на кандидатите, като подкрепяща процеса на кандидатстване и оказваща помощ при конкретни възникнали въпроси и проблеми. Интервютата с представители на администрацията на

НФК показаха, че екипът Фонда се стреми постоянно да доразработва и усъвършенства условията и критериите на финансиращите програми. Администрацията обаче посочва, че в много случаи, независимо от подробно разработените условия и насоки за кандидатстване, които са публикувани на страницата на НФК, кандидатите нямат изграден навик да се запознават подробно и обстойно с тях. Това води до множество недоразумения и проблеми при кандидатстване като непълна проектна документация, липсващи документи от електронните версии, подаване на кандидатури в последния възможен момент, промени в установената версия на формуляра от страна на кандидатите и др. Преодоляването на тези проблеми изисква усилия както от страна на НФК, така и от страна на кандидатите.

Същевременно в голяма част от кандидатите съществува неразбиране на ролята и функциите на администрацията на Фонда в процеса на кандидатстване. Администрацията има преди всичко подкрепяща роля, но не е пряко ангажирана в съдържателната оценка на проектите и не носи отговорност за конкретните мотиви на комисиите или Управителния съвет за одобрение или отхвърляне на даден проект. В този смисъл нашата конкретна препоръка към кандидатите по различните програми на НФК е да се запознаят предварително и подробно с условията и насоките за кандидатстване по програмите, както и с мотивите на комисиите по предходни сесии на Фонда, които се публикуват регулярно на уеб-страницата на НФК.

Академичните проекти

В хода на проучването неколкостранно бе повдигнат проблема с множеството постъпващи проекти от страна на структури на БАН (особено в програмите Мобилност и Критическа литература). По този проблем срещнахме противоречиви становища от страна на респондентите – част от тях считаха, че участието на БАН в конкурсните сесии на НФК трябва да бъде значително ограничено, други считаха, че тези проекти имат определен принос към постигането на целите на Фонда. Считахме, че НФК следва да вземе категорично отношение спрямо тази голяма група проекти, като при положение, че те бъдат приети като допустими, се определят ясни условия, на които те трябва да отговарят, за да бъдат финансирани.

Стратегически инициативи на НФК

Като стратегически инициативи Фондът следва да възобнови и практиката по осигуряване на различен тип информационна подкрепа за културния сектор, каквато бе например издаването на Бюлетин Култура. Културният сектор в България определено се нуждае, например, от периодично провеждан мониторинг върху потреблението на култура в България и социологически проучвания върху специфичните актуални и потенциални публики на различните изкуства. Друга подобна инициатива може да бъде иницирането на съвместно изготвяне на *Списък на нематериалното културно наследство, което се нуждае от спешна помощ* по чл.17 от Конвенцията на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство – заедно с Центъра за опазване на НКН към БАН, Центъра на ЮНЕСКО и Националната занаятчийска камара

III. Преглед на програмите на НФК

1. Програма Автентичен Фолклор

Програмата съществува в настоящия си вид от 2004 година, като се е провеждала редовно до 2009г., т.е. има общо 6 издания. В същото време “Автентичен фолклор” е една от първите програми на Национален фонд Култура, като в своя първоначален вид тя е била проведена за пръв път през 2001г.², скоро след учредяването на Фонда, на неговата втора сесия. В този смисъл по програмата има вече натрупан значителен опит и капацитет.

След 2009г. обаче, поради финансови ограничения в бюджета на НФК, програмата не е имала конкурсна сесия. Според замисъла на програмата, в първоначалния ѝ вариант е било предвидено тя да бъде администрирана от Националния център за нематериално културно наследство към БАН. Този център, през всичките години на реализиране на програмата, е получавал копия от всички постъпили проектни предложения, като по този начин се допринася за създаването на безценна информационна база – архив на българското нематериално културно наследство. За съжаление към момента информационната база е с ограничен достъп в рамките на БАН, а допълнителни проучвания, обобщения и анализи върху постъпилите проекти не бяха установени.

Програма Автентичен фолклор е обвързана с една от основните стратегически цели на НФК, а именно “Съхранение и популяризиране на културното наследство на България за изграждане и укрепване на националната идентичност и изява на културното многообразие чрез насърчаване на регионалното културно развитие.” (тази формулировка присъства в годишните отчети на НФК за 2007г. и 2008г.)

След 2009г. тази цел е преформулирана по следния начин: “Подкрепа за съхранението, изследването и популяризирането на движимото и недвижимо културно-историческо наследство” (2009г. и 2010г.)

От 2011г. тази цел фигурира в годишните отчети на НФК с формулировката “Подкрепа за съхранението, изследването и популяризирането на движимото, недвижимо и нематериалното културно наследство.” (2011, 2012, 2013г.)

Програмата е определена и като един от основните инструменти за осъществяване на Политиката на НФК за подпомагане опазването и популяризирането на културното наследство на България чрез подкрепа на живото културно наследство (Годишен отчет на НФК, 2008г.)

Честото преформулиране на стратегическата цел говори за известна неувереност по отношение акцента в нея – дали това е регионалното развитие, материалното или нематериалното културно наследство? Преформулирането на целта след 2010г. остава в известна степен необяснимо, особено предвид факта, че програма Автентичен фолклор не е провеждана след 2009г. Съдейки по целите и приоритетите на самата програма

² Под наименованието "Читалищни инициативи свързани със събиране, опазване и съхраняване на автентичния български фолклор и поощряване дейността на читалищата при организиране на традиционни регионални празници"

обаче, акцентът попада преди всичко върху нематериалното културно наследство на страната (фолклор), и то в неговия автентичен, необработен вид.

Макар в Годишния отчет на НФК за 2007г. да не е посочена специфична цел на програмата, в отчетите за 2008 и 2009г. целите на Програма Автентичен фолклор са формулирани по следния начин:

“Целта на програмата е да се съхрани живото нематериално културно наследство и да се осигури трансмисията му към следващите поколения чрез намирането на съвременни форми и методи за популяризирането му.” (Годишен отчет на НФК за 2008г.)

- ↪ да се съхрани живото, нематериално културно наследство и знание на българина, участващо в изграждането на идентичността им.
- ↪ да се социализира и реинтегрира нематериалното културно наследство в съвременния живот на общността чрез осигуряване на познанието за него и трансмисията му към следващите поколения.
- ↪ да се потърсят съвременни форми и начини за популяризиране на нематериалното културно наследство на българина. (Годишен отчет на НФК за 2009г.)

Предвид факта, че материалното културно наследство се подкрепя от други донори в страната (в особено значим размер чрез възможностите на ОП “Регионално развитие” до 2013г. и ОП “Региони в растеж” след 2013г.), считаме, че съответната стратегическа цел би следвало да придобие по-ясна формулировка, насочена към опазване и популяризиране на *нематериалното културно наследство* на България. Това наследство е особено уязвимо, поради ред причини, свързани с процесите на урбанизация, глобализация и демографски проблеми, още повече, че този тип наследство (в автентичния му вид) не се подкрепя от нито една друга финансираща програма в страната. В тази посока е и предложението ни наименованието на програмата да бъде променено от “Автентичен фолклор” на “Нематериално културно наследство”, което съответства в по-голяма степен както на приоритетите на програмата, така и на препоръките за опазване на фолклора на ЮНЕСКО³.

Що се отнася до материалното културно наследство – то би следвало да бъде включено в целите на Фонда само при положение, че НФК инициира нова програма, насочена преимуществено към този вид наследство – като например програмата за проучване, опазване и реставрация на недвижими паметници на културата, провеждана през първите години от създаването на НФК. В рамките на настоящия бюджет на Фонда обаче, това трудно би могло да се случи.

Оценката на постъпилите по програмата проекти се базира на *пет основни критерия*:

- ↪ обща оценка на съдържанието на проекта;
- ↪ потенциал на проекта;
- ↪ капацитет на организацията да изпълни проекта;
- ↪ оригиналност на проекта;
- ↪ реалистично изготвен бюджет

³ Конвенция на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, Париж, октомври 2003г.; Ратифицирана със закон, приет от 40-то НС на 26.01.2006 г. - ДВ, бр. 12 от 7.02.2006 г. Издадена от Министерството на културата, обн., ДВ, бр. 61 от 28.07.2006 г., в сила за Република България от 10.06.2006 г.

Критериите за оценка се определят като релевантни и позволяващи обективен избор на качествени проекти. Допълнителни критерии би следвало да бъдат включени в зависимост от тематичния акцент на сесията (например приоритет да се отдава на проекти, насочени към опазване и развитие на занаяти, застрашени от изчезване)

Принципно според замисъла си, програмата би следвало да подкрепя отделни тематични акценти във всяко свое издание. През разглеждания период (2007-2009г. – последните три издания на програмата) тематичните акценти са следните:

2007 година:

Тема на сесията е „Автентичен фолклор: младите хора и културното многообразие”. Акцент в тази сесия е прякото включване на деца и младежи в дейностите по издирване, съхраняване и популяризиране на живи традиционни фолклорни форми, заплашени от изчезване - ритуали; празници; вярвания; разказване - приказки, митове, легенди, предания; песни и танци, форми на бита и др. За подкрепа са одобрени проекти, които включват деца и младежи в процес на интерактивно обучение в наследство чрез насърчаване на общуването между поколенията и възпроизвеждането на живи, но изчезващи автентични фолклорни форми. Особен акцент в тази сесия е осигуряването на възможност за младите хора, представители на различни общности, да общуват помежду си чрез ценностите на присъщото им нематериално културно наследство, чрез устойчивите форми на културно многообразие.

През 2007г. в конкурса вземат участие **129** проекта. От тях са подкрепени **16** проекта на стойност **36 190** лева. Най-значимо участие имат читалищните проекти (11 читалища) и детските комплекси и градини (4 проекта). Прави впечатление силният интерес към сесията, изразен в големия брой постъпили проекти, както и сравнително малкия брой подкрепени предложения (подкрепените проекти са **12.5%** от всички постъпили). Вероятно обяснение за значителния брой постъпили проекти е съпадението на темата на сесията за тази година с традиционната посока, в която работят повечето читалища в страната. Малкият брой подкрепени проекти пък се дължи на бюджетни ограничения, както и на несъответствие, в голяма част от проектите, с приоритетите на програмата.

2008 година:

През 2008 година тема на сесията е: „Българските занаяти –старинни и съвременни”. За подкрепа са одобрени проекти, които предлагат устойчива програма, осигуряваща обучението на млади хора в традиционните български занаяти, практикувани от изявени в своята област майстори. Представените проекти са за съхраняване и популяризиране на занаятите ковачеството, тъкачеството, дърворезба, гърнчарство, везбарство и др.

В конкурса кандидатстват общо **43** проекта, от тях са подкрепени **17** проекта на обща стойност **43632** лева.

В съпоставка с предходното издание на програмата се откроява значително по-малкия брой постъпили проекти, както и значително по-големия процент подкрепени от тях (**40%** от постъпилите проекти са одобрени). Нараства и отпуснатата субсидия по тази програма. Очевидно специфичната тематична насоченост оказва въздействие върху броя на кандидатите и върху качеството на постъпилите проекти. Предвид констатираната тенденция нашата препоръка е да се запази фокуса върху определени аспекти от нематериалното културно наследство (песенно, танцово, занаяти, устно наследство и пр.), като акцент се постави върху онези от тях, които са най-силно заплашени от изчезване.

2009 година:

През 2009 година тема на сесията е отново издирването, документирането, изучаването, усвояването и предаването на знания, техники и технологии, свързани с традиционни занаяти.

В конкурса вземат участие **116** проектни предложения, свързани с издирването, усвояването и популяризирането на българските традиционни занаяти, сред тях са проекти, свързани с грънчарство, тъкачество, медникарство, иконопис, дърворезба, килимарство, лютиерство, дюлгерство, салджийство, куюмджийство, шарачество, гайтанджийство, каменоделство, гребенарство, везбарство, плетачество и др. За подкрепа са одобрени **18** проекта на обща стойност **38 996** лева. Прави впечатление, че независимо от тесния фокус на сесията върху традиционните занаяти, постъпилите предложения надвишават почти трикратно броя на постъпилите проекти в предходната сесия. Одобрените проекти отново се връщат към нивата от 2007г. – или около **15%** от всички постъпили проекти. Измежду кандидатите отново се открояват групите на читалищата и учебните заведения (над 50% от кандидатите са читалища и училища). Значителна активност в тази сесия проявяват и музеите в страната, с общо 14 постъпили проекта⁴. Обяснение за тези явления може да бъде открито в Годишния отчет на НФК за 2009 г. :

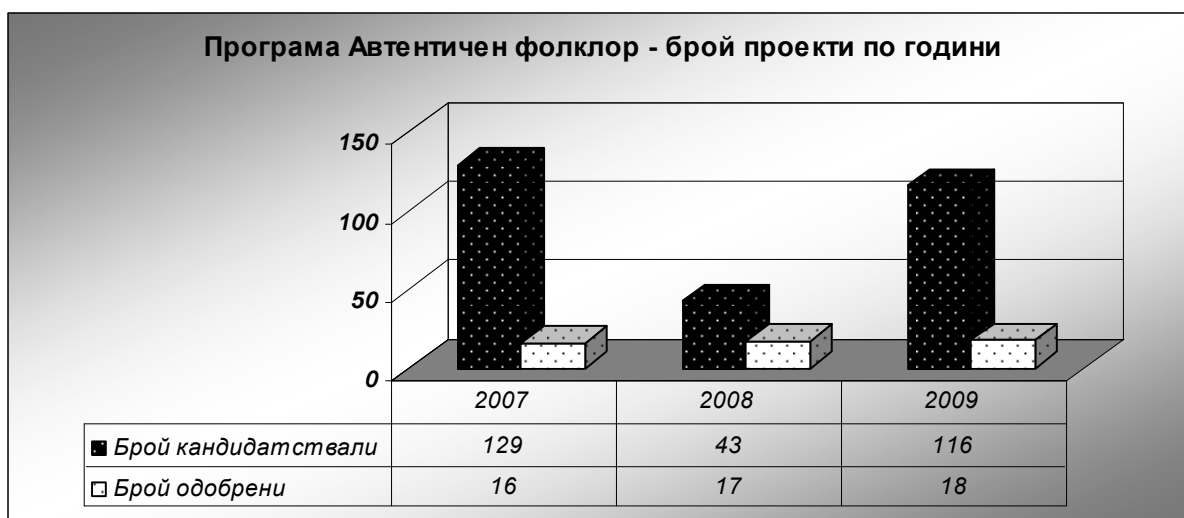
“- в конкурса взеха участие проекти, представящи различни традиционни занаяти от разнообразни краища на България – само 16 са проектите от организации от София;
- за пръв път програмата беше насочена и към музеи и училища;
- подкрепени са проекти, в които участват *действителни носители на традицията*;
- широко зададените рамки на конкурса са позволили *по-обширна интерпретация на понятието „занаят” от кандидатите*. Това е предпоставка за появата на *проекти, които не включват традиционни занаяти в дейностите си*. Голяма част от проектите са лошо подготвени и представени, липсват ясни цели и дейности или те са формално обвързани със занаятите, бюджетите са небалансирани и несъобразени с дейностите.”⁵

Най-често срещаните мотиви за отхвърляне на проектите от страна на комисията включват несъответствие с приоритетите и акцентите на програмата; необосновани или неясни цели и дейности на проекта; нереалистичен и необоснован бюджет, недопустими разходи; липса на оригинална идея; непознаване на основни специфики на занаятите; предложените дейности не включват традиционен занаят или само формално го посочват; липсват или не са посочени механизми за предаване и/или усвояване на занаяти; нереалистични срокове.

Графиката по-долу отразява динамиката на постъпили и одобрени проекти по програма Автентичен фолклор през последните три години от провеждането ѝ:

⁴ Вж Годишен отчет на НФК за 2009г.

⁵ Пак там

Размерът на отпуснатите субсидии по програмата по години също варира значително:

Освен факторът размер на годишната субсидия на НФК, очевидно е, че има връзка и между отпуснатата субсидия и постъпилите брой проекти по програмата на предходното ѝ издание – през 2008г, предвид големия брой постъпили проекти от 2007г субсидията е увеличена, а през 2009г – намалена, въз основа на малкия брой постъпили проекти през 2008г.

В резултат на осъществените проучвания, реализираните анкети и интервюта, могат да бъдат определени следните *изводи и препоръки по отношение Програма Автентичен фолклор*:

- ↪ **чрез подкрепата си за нематериалното културно наследство в неговата автентична форма, програмата е уникална по рода си за страната и в този смисъл изключително необходима за средата с оглед насърчаването на дейностите по документиране, опазване и популяризиране на живото културно наследство. България е една от малкото страни в Европа, които**

притежават такова уникално културно богатство, а то се нуждае от спешни мерки, които да предотвратят изчезването му

- ↙ преформулиране на стратегическата цел на НФК, с акцент върху изучаването, документирането, популяризирането и съхраняването на нематериалното културно наследство на България
- ↙ преименуване на програмата на “Нематериално културно наследство” и определяне на тематични акценти на програмата за следващите три години (напр. според областите, определени в Конвенцията на ЮНЕСКО, чл.2, или според приоритетни области, определени от експертите по нематериално културно наследство)
- ↙ Съобразяване на програмата с Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, напр.чрез възприемане в програмата на основните дефиниции от Конвенцията⁶. Този подход би спомогнал избягването на проблемите, констатирани при изданието на програмата от 2009г.
- ↙ Обвързване на целите на програмата, както и условията и критериите за оценка, с международни документи и програми в тази област – напр.с Конвенцията на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство, особ. чл. 17 от Конвенцията, който предвижда изготвянето на *Списък на нематериалното културно наследство, което се нуждае от спешна помощ*. България няма изготвен такъв списък, независимо от това, че е ратифицирала Конвенцията. НФК би могъл да инициира, като част от стратегическите си инициативи, изготвянето на този списък. Той би бил от неограничена помощ при подготовка на критериите и условията на програма Автентичен фолклор. Препоръчително е също така съобразяване и обвързване на програмата и със системата Живи човешки съкровища⁷
- ↙ Интензифициране на връзките и взаимоотношенията на НФК с основните институции, отговорни за опазването на нематериалното културно наследство в страната – Националният център за нематериално културно наследство към Института за етнология и фолклористика на БАН, Националната занаятчийска камара, както и наскоро създадения Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО. Експертите в тези институции биха могли да дадат насоки и препоръки по отношение на най-застрашените образци от нематериалното културно наследство, които се нуждаят от спешна подкрепа. Тези институции биха могли да излъчват и състава на експертните комисии, оценяващи постъпилите проектни предложения по програмата
- ↙ С оглед осигуряването на устойчивост и поради необходимостта от системна поддръжка на оригиналните носители на нематериалното културно наследство, се препоръчва отделянето на модул от програмата, който да предвижда по-дългосрочна подкрепа за определени, особено

⁶ Конвенция на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, чл.2 Определения

⁷ <http://www.treasuresbulgaria.com/>

застрашени обекти на нематериалното културно наследство (напр.занаяти, които се владеят от много малък брой носители и др.п.)

- ↪ **Осигуряване на информационни дни и/или обучение за кандидатите по програмата**
- ↪ **Изграждане на механизми за популяризиране на подкрепените проекти**
- ↪ **Да се потърсят алтернативни източници за допълване на бюджета на програмата**

2. Програма Дебюти

Програма Дебюти е една от първите програми на НФК, учредена през 2003г., като се провежда ежегодно от тогава до днес, с изключение на едно прекъсване през 2010г. (общо 10 издания). Програмата е продължение на програмата на Национален фонд “Култура” за финансова подкрепа на дебюти в областта на театъра, стартирала през 2002 година.

Програмата има за цел да подкрепя първите професионални опити на млади български творци в областта на съвременното изкуство. Освен самите артисти за подкрепа имат възможност да кандидатстват и организации, създаващи благоприятни възможности за изява на дебютанти.

Програма “Дебюти” е обвързана със стратегическата цел “Подкрепа и развитие на съвременното изкуство”, която присъства устойчиво като формулировка в последните годишни отчети на НФК.

Първоначално програмата се провежда в партньорство със Сорос център за културни политики и Швейцарската културна програма за България, като и двете организации отпускат средства за конкурсните сесии. Швейцарската културна програма поема администрирането на Програма Дебюти в нейните първоначални издания. През 2005г. в партньорската схема влиза и Асоциацията на културните мениджъри в България. През 2007г. партньор по програмата е Фондация “Култ.бг”. През 2008г. конкурсът е проведен съвместно с организациите Фондация Арт офис и Терра Алтера. През 2009г. – отново в партньорство с Фондация Арт офис. От 2011г. насам програмата се администрира изцяло от Национален фонд Култура, като обученията също се организират от Фонда. Проучването не успя да установи ясни причини и мотиви за тази промяна. Партньорското финансиране и администриране на програмата по наше мнение може да бъде само от полза и е доказано като успешен механизъм през годините. В този смисъл една от препоръките в доклада е за възобновяване на партньорствата с НПО и/или алтернативни финансиращи организации по програмата.

През 2004г. конкурсната сесия по програма Дебюти за пръв път се провежда в два кръга: в първият кръг участниците представят в свободен формат проектните си идеи, които биват оценени от журито. Въз основа на тази оценка кандидатите се допускат до втори кръг, където задължително преминават през обучение, свързано с разработването на проект във всички негови аспекти. След обучението кандидатите, допуснати до този

кръг разработват проектните си предложения в цялост, а комисията предлага кои от тях да бъдат финансирани. Този формат на провеждане на програмата е запазен и до днес, като самите кандидати оценяват изключително високо обучението, което преминават.

В наблюдавания период на оценка на програмата (2011-2013г.) тя се радва на устойчив интерес от страна на кандидатите. Наблюдава се и нарастване (макар в не големи размери) на отпуснатите средства, което кореспондира с увеличаващия се брой кандидатури:

По отношение на критериите за оценка на проектите, в тази програма те са разделени в две части. В първи кръг оценката се базира на два основни **критерия**:

- ↪ Оценка на идеята и мотивацията за професионално развитие и
- ↪ Добре подготвени документи;

Във втори кръг се оценява проектното предложение след проведеното обучение. Критериите оценяват:

- ↗ Артистична концепция и аргументация на проекта
- ↗ Интердисциплинарен подход
- ↗ Разнообразяване на културния афиш извън столицата
- ↗ Препоръки и писма за подкрепа от партньори
- ↗ Добра организация на проекта (цели, дейности, етапи на работа, резултати)
- ↗ Финансова обоснованост
- ↗ Брой дебютиращи участници
- ↗ Качество на приложените материали
- ↗ Ясни критерии за оценка на ефекта от проекта
- ↗ Добър маркетинг на проекта, вкл. ясна и адекватна промоционална кампания

Критериите за оценка на постъпилите проектни предложения са адекватни и ефективни и позволяват осъществяването на качествен подбор. Препоръката тук е същите критерии да бъдат използвани за оценка на ефектите от проекта след неговото приключване. Според интервюирания представител на експертната комисия, начинът на съставяне на комисии е адекватен, те се сработват добре и работят ефективно. Препоръчано бе включване в състава на комисията на млади творци, които успешно са преминали пътя на своята дебютна изява.

По традиция болшинството кандидати по програмата дебютират в сферата на театъра, музиката и визуалните изкуства. В допълнение се срещат и проекти в областта на литературата, танца, модата и др. Изрично ограничение на програмата е свързано с проекти в областта на киното. Това ограничение се компенсира от Програма “Късометражно кино”, която пък от своя страна е приоритетно насочена към дебютни проекти в областта на киното. След прекратяването на програма Късометражно кино през 2009г. обаче, ограничението в програма Дебюти за кино-проекти остава необосновано. В този смисъл нашата препоръка е това ограничение да отпадне и двете програми да се обединят в една, подкрепяща дебютни проекти на професионалисти от всички съвременни изкуства.

Характерно за програма Дебюти е, че тя получава много висока оценка, както от професионалната общност, така и от кандидатите. В административно отношение програмата също е една от най-високо оценените. Дебюти е единствена по рода си програма в страната, която подкрепя първите изяви на професионалисти в областта на съвременното изкуство. Дебютът е особен етап в професионалния път на всеки творец и има отражение върху целия му творчески път. Същевременно дебютните изяви се характеризират с висока степен на риск по отношение публичния прием. В този смисъл дебютите имат нужда от специална подкрепа, която твърде малко финансиращи организации предоставят.

Проблематичен момент в програмата обаче са твърде честите кандидатури на организации (а не физически лица), които претендират, че дават възможност за дебютна изява на млади творци, но е трудно да се прецени до колко това е така. В интервюто с представител на експертната комисия бе очертан проблема с липсата на индикатори за ефекта от реализацията на дебютите, както и с констатираното в някои случаи разминаване между описаното в проекта и реално осъщественото. НФК няма механизъм за последващ контрол върху реализацията на проектите по програмата, и в този смисъл няма начин да гарантира участието на дебютанти.

Трайна тенденция през последните години по програмата е, че по-голямата част от кандидатите са физически лица, но по-голямата част от одобрените проекти са на организации. Наблюдават се също така устойчиво повтарящи се кандидати (отново организации), и същевременно неясна стратегия за действие на НФК в този случай – дали да подкрепя в дългосрочен план дадени тенденции и организации, които са доказали качество на работата си, или да се насочи към подкрепа на повече нови и разнообразни кандидати?

В тази връзка в интервютата с представители на експертни комисии бе посочено нееднократно като проблем липсата на информация по отношение реализираните проекти и резултатите от тях. В случаите, когато дадена организация кандидатства многократно през годините, тази информация е особено необходима с оглед възможността да се направи обективна преценка относно продължаващото финансиране. Тази ситуация изисква и диференциран подход към организациите и физическите лица при задължението да преминат през обучение между двата кръга на програмата. Обучението е предвидено за млади професионалисти, в началото на творческия си път, и е от полза именно за тях, а не за опитни организации, които при това вече са били (понякога нееднократно) бенефициенти по програмата.

Казаното по-горе съвсем не означава, че е необходимо ограничаване на кандидатурите на организациите по тази програма. Необходимо е обаче, при положение, че тази възможност остане в програмата, да се предвиди механизъм, чрез който НФК да може да осъществява контрол върху осъществяването на проекта и включването на дебютанти в него. Такъв механизъм би могъл да бъде отпускането на субсидиите за организации на два транша и предвиждането на междинен отчет по проекта.

В случаите с неколкостепенни кандидатури на едни и същи организации, комисии не непременно трябва да бъдат запознати с отчетите по предходните проекти на кандидата.

Горепосочените проблеми могат да се открият и в мотивите за отхвърляне на постъпилите проекти, където често се среща формулировките *“Проектът не може да се определи като дебют за кандидата”*; *“не става ясно кои дебютанти ще се включат в проекта”*; *“само един участник в проекта е дебютант или по-малко от половината членове на неформална група/сдружение/фондация/ЕООД и т.н. са дебютанти”*. Препоръките на експертната комисия също съдържат насоки в това отношение: *“да се стимулира реалното участие на дебютанти”*, *“да се обмисли подкрепата за проекти на организации, които провеждат конкурси или раздават награди”*, *“да се представи по-детайлна информация за дебютантите в проекта и те да представляват повече от 50 % от екипа, за да се избегне формално привличане на дебютанти”*.

Като съществен проблем в интервютата беше очертана и липсата на баланс между производство на продукт и разпространението му (при това не само конкретно по отношение на програма Дебюти). Особено внимание следва да се обърне на възможностите за удължаване на живота на продукциите и достигането им до по-широки публики.

Друг, често срещан проблем, който може да се открие от мотивите за отхвърляне на проектите е липсата на (информация за) професионална квалификация на кандидата. В

условията на програмата изрично е отбелязано, че тя е насочена към професионалисти, но явно кандидатите не обръщат достатъчно внимание. В този смисъл би било полезно да се обръща специално внимание върху този проблем в рамките на обученията.

Препоръки:

- **обединяване на програма Дебюти с програма Късометражно кино.** И двете програми подкрепят дебютни изяви на български професионалисти в сферата на съвременното изкуство. И двете предвиждат обучение за кандидатите. В документите на двете програми и в интервюта с експерти не беше установен някакъв специфичен мотив или обоснована необходимост от съществуването на програма Късометражно кино, отделно от програма Дебюти. Особеностите на проектите в областта на киното биха могли да бъдат отразени чрез специален модул, предвиден в обучението, който да бъде насочен към спецификите на кино-проектите. Комисията, оценяваща проектите се състои от пет души, и това позволява в нея да бъде включен и експерт в областта на филмопроизводството.
- **Възстановяване на практиката за съвместно администриране и финансиране на програмата с партньорски организации**
- **Специално внимание следва да се обърне на проектите, постъпващи от страна на организации.** Тези проекти трябва да подлежат на по-стриктен контрол, като по възможност финансирането за тях се отпуска на два транша и се изисква междинен отчет, с цел да се подсигури съответствие на реализираните проекти с целите на програмата. Задължението за преминаване на обучение между двата кръга на конкурса следва да отпадне за кандидатите-организации
- **Ограничаване на практиката за финансиране на проекти на организации, които провеждат конкурси и раздават награди.** Този тип проекти предполагат вторично преразпределение на средствата, и практически е невъзможно да се гарантира участието на дебютанти – професионалисти в тях. В историята на програмата има и случай за финансиран проект за конкурс, на който не се е явил нито един участник.
- **по-тясно сътрудничество между експертната комисия и екипът, провеждащ обучението на кандидатите между двата екипа.** Този процес може да се гарантира чрез насоки на комисията към учителите, след първия етап на кандидатстване, когато комисията е установила основните проблемни моменти в проектите предложения на кандидатите
- **включване в състава на експертната комисия на млади творци, успешно преминали своите дебютни изяви**
- **създаване на достъпен архив от кандидатствали и осъществени проекти по програма Дебюти, който да включва и резултатите от осъществените проекти (отчети).** Това би направило резултатите от програмата и от дейността на НФК по-видими, би позволило на експертните комисии да правят по-обективна оценка на постъпилите предложения, а също така би

било от полза на кандидатите при подготовка на проектните им предложения

- **специален акцент в програмата върху разпространението на готовите продукции и достигането им до техните публики. В това отношение би било полезно НФК да инициира и поддържа като стратегическа инициатива мониторинг върху потреблението на култура в България (въз основа на статистически данни и периодически провеждани социологически проучвания) и проучвания върху специфичните актуални и потенциални аудитории на отделните изкуства.**
- **В условията на програмата следва да бъдат прецизирани допустимите кандидати, като изрично се уточни кои учебни заведения се включват във формулировката “училища по изкуствата и културата”**

3. Програма Критическа литература

Програма “Критическа литература” е една от най-утвърдените и най-дълго просъществували програми на НФК. Първото ѝ издание е през 2001 година, като трети поред конкурс на Фонда, под наименованието "Подпомагане издаването на българска критическа литература в областта на изкуствознанието, театрознанието, кинознанието, музикознанието и културологията, издаването на преводна учебна литература, предназначена за висшите училища по изкуствата и създаването и поддържането на рубрика за оперативна критика в седмичниците за култура с национално разпространение". От 2001г. до днес програмата се провежда ежегодно, с изключение на едно прекъсване през 2010г. Програмата има общо 12 издания от възникването си до момента.

До 2009г. Програма “Критическа литература” е един от инструментите за осъществяване на стратегическа цел “Предоставяне на информационна и експертна подкрепа на културния сектор”. След 2009г. тази цел отпада от стратегическите цели на НФК, без да има изрична мотивация за това, и програмата попада (условно) под целта “Подкрепа и развитие на съвременното изкуство”.

До 2009г. програмата допуска участие на кандидати – физически лица, от 2009г. насам допустими кандидати по програмата са юридически лица, чиято основна дейност е издателска.

Съгласно условията на програмата, приоритетно се подкрепят проекти, които съдържат план (стратегия) за популяризиране и разпространяване на изданието след публикуване и проекти на издатели с доказан интерес в издаването на некомерсиална литература.

Целта на програмата е да стимулира създаването и издаването на съвременни теоретични изследвания в областта на културата изкуствознанието. Този вид литература е изключително некомерсиална и държавната подкрепа понякога е единственият начин тя да съществува. Същевременно този вид научни трудове мотивира създаването на качествени, конкурентоспособни, интересни, провокативни, оригинални, експериментални културни продукти и формира културни нагласи.

Програмата подкрепя издаването и популяризирането на българска критическа литература. Средствата се отпускат в рамките на два, респективно три модула:

През 2011 и 2012г. модулите са два:

- ☞ За издаване на периодични издания (I модул)
- ☞ За поддържане на рубрики за оперативна критика в специализираните издания за култура и в електронни издания (II модул)

През 2013г. към тези два модула се добавя и трети:

- ☞ Издаване на издания (III модул)

Програмата е функционирала в посочените три модула в периода 2003-2009г., в изданието на програмата от 2001г. липсва модулът за периодични издания, а през 2002г. липсва трети модул за издания. Отпадането на третия модул за издания от програмата през 2011г. и 2012г., както и прекъсването на програмата през 2010г. се дължи преди всичко на ограничения в бюджета на НФК.

От 2004г. Програма Критическа литература подкрепя и проекти за рубрики за оперативна критика в електронни издания и интернет. Въпреки това общите наблюдения върху програмата показват твърде слаб интерес от страна на кандидатите към тази възможност и твърде ограничен брой постъпили проекти за електронни издания.

През наблюдавания период (2011 – 2013г.) има отчетлив ръст на интереса към програмата от страна на кандидатите, придружен обаче от колебливи вариации в бюджета на програмата:

Постъпили проекти по програма Критическа литература за последните три години по модули:

2011г.

I периодични издания – 10

II рубрики за оперативна критика в специализираните издания за култура и в електронни издания – 8

2012г.

I – периодични издания – 13

II - рубрики за оперативна критика в специализираните издания за култура и в електронни издания – 8

2013г.:

I – периодични издания – 22

II – рубрики за оперативна критика в специализираните издания за култура и в електронни издания – 12

III – Издания – 21

До момента програмата е подкрепяла важни и ценни издания в областта на изкуствознанието и хуманитаристиката, а видно и от данните за постъпилите проекти след възобновяването на модула, към нея определено има интерес. По отношение процесите в областта на оперативната критика обаче, тя не се оказала особено ефективна. Като цяло интересът към програмата от страна на кандидатите през последните години расте, но въздействието ѝ върху средата е ограничено. Това се дължи преди всичко на обстоятелството, че тя няма характер на инвестиция в определени издания или автори, а по-скоро спорадично подкрепя отделни инициативи. Това наблюдение важи преди всичко за модул I и II – за периодика и рубрики.

През последните години в България многократно е констатирано проблематичното състояние на оперативната критика върху съвременни културни събития, прояви, произведения, автори тенденции и пр., които да са достъпни и ориентирани към по-широки аудитории. По думите на интервюирания член на експертна комисия “В страната липсва оперативна критика. Периодически се появяват обещаващи

инициативи, но в следствие няма достатъчно активност”. Изданията и авторите, които се стремят устойчиво и професионално да поддържат оперативната критика в България са твърде малко на брой. В този смисъл е неефективно подкрепата за тях да бъде организирана под формата на конкурс, и то за силно ограничен период от време в рамките на няколко месеца. Отново по думите на експерта “В програмата има “абонати” – хора, които умеят да пишат проекти и се включват навсякъде. От друга страна е логично, щом някой се е справил добре да го подкрепиш отново. В този смисъл пред програмата стои дилема: да се подкрепят старите, утвърдени издания, или нови, по-рискови? Същото важи и за издателствата.”

По-ефективният вариант би бил оказване на целенасочена, устойчива и дълготрайна подкрепа, която да има системен характер, с цел стабилизирането на определени издания (примерно в рамките на три години). Конкурсният принцип би могъл да бъде запазен за издаването на книги (монографии, сборници, теоретични разработки и др.), но тук има смисъл да се обмисли разширяване на тематичния обхват отвъд тясно изкуствоведските издания, към областта на мениджмънта, политиките за култура и хуманитаристиката в по-широк план.

Оценката на проектите се базира на пет основни критерия:

- ↪ обща оценка на съдържанието на проекта
- ↪ научна стойност на проекта (критерият не се прилага към модул Рубрики)
- ↪ иновативност на проекта
- ↪ капацитет на кандидата за осъществяването на проекта (критерият не се прилага към модул Рубрики)
- ↪ реалистичен бюджет

Критериите за оценка са адекватни и ефективни, но в интервюта беше отбелязано като проблематично до колко отделните членове на комисията са запознати с тях и ги използват. В този смисъл бе дадена препоръка за въвеждане на задължително изискване за точкови оценки, които да придружават съдържателните оценки на комисииите.

Кандидатите по тази програма са преди всичко издателства, неправителствени организации, както и институти на БАН. Този нееднороден профил на кандидатите по програмата създава условия за неравнопоставеност между тях, според интервюирания представител на експертна комисия по програмата. От това страдат най-вече новите и неутвърдени организации и издания, за сметка на утвърдените организации, като БАН и големите издателства в страната.

В последните издания на програмата правят впечатление някои общи тенденции:

- ↪ нарастващ интерес към всички модули на програмата, особено от страна на издателства
- ↪ НФК предоставя подкрепа за голям брой от постъпилите проекти, но почти всички от подкрепените проекти са със значително редуцирани суми
- ↪ твърде голяма част от подкрепените проекти за издания са проекти на БАН, които Академията очевидно не може да финансира. Това поставя останалите кандидати по програмата в неравнопоставено положение, тъй като много от тях са млади и неутвърдени организации или издания.
- ↪ незадоволителен брой на постъпилите проекти, свързани с дигитални издания

Сред по-често срещашите се мотиви за отхвърляне на проектите от страна на експертните комисии – които от своя страна индикират често повтаряни грешки и слабости на постъпилите проекти – могат да се отбележат:

- ☞ Проектът неубедителен, неясно описан, зле оформен;
- ☞ Проектът е прекалено общ
- ☞ Липса на съответствие с приоритетите на програмата
- ☞ Липса на иновативност
- ☞ Повърхностност и липса на задълбоченост в проектите за рубрики
- ☞ Проблематично разпространение на изданието
- ☞ Твърде завишен бюджет
- ☞ Проекти, предвиждащи преиздаването в сборници на вече публикувани текстове

Препоръки към програмата:

- ☞ **Необходимо е да се вземе ясно решение върху дилемата: да се подкрепят старите, утвърдени издания/организации, или нови, по-рискови? В момента, при липса на категоричен приоритет, в много случаи комисииите са силно затруднени да вземат решение, поради което се подкрепят множество проекти с малки суми.**
- ☞ **Осигуряване на възможност за дългосрочна подкрепа на периодични издания и рубрики. Това се обуславя от необходимостта от млада оперативна критика, както и от нуждата да се поддържат т.нар.хибридни жанрове – научно-популярни или журналистическо-научни, които имат потенциал да достигнат и да бъдат достъпни за по-широк кръг публики (не само специализираните).**
- ☞ **Една от препоръките на експертната комисия е определянето на фокус в програмата – тематичен или въз основа на ключови за националната памет издания. Препоръката се базира на констатацията, че настоящите два модула на програмата не дават ясни насоки за тематични области. Същевременно обаче, при определянето на такъв фокус съществува и риск от прекалено стесняване на обхвата на програмата, което би довело и до по-ограничен интерес към нея. Това е проблем, който изисква внимателен и балансиран подход**
- ☞ **Осигуряване на обратна връзка с подкрепените проекти – комисииите следва да имат възможност да следят развитието на проектите, които са подкрепили. Необходима е информация и по отношение разпространение на изданията, които са подкрепени**
- ☞ **Осигуряване на възможност за превод на българска критическа литература на чужди езици**
- ☞ **Включване на подкрепа за учебна литература за висшите училища по изкуства**

- ↪ Осигуряване на възможност за подкрепа на дигитализация на вече издадени заглавия в приоритетната сфера на програмата, както и мерки за насърчаване на дигиталните издания
- ↪ Предоставяне на подкрепа за по-малък брой проекти, но с пълните искани суми, което би гарантирало качествена реализация на проектите
- ↪ В стратегическо отношение е необходим друг тип интервенция в полето на оперативната критика от страна на НФК, проактивен. Фондът би могъл да инициира например годишен форум, който да продуцира критика – от типа на изкуствоведски четения, но в отворен и интердисциплинарен формат. Впоследствие НФК би могъл да финансира издаването на докладите в годишник или друг подобен формат.
- ↪ НФК да обмисли възможността в рамките на програма Критическа литература да се подкрепят индивидуални и дългосрочни проекти – например под формата на стипендии за автори. Още повече, че индивидуални проекти са били подкрепяни до 2009г. Тази препоръка произтича от необходимостта от насочване на подкрепата на Фонда не толкова към продукти, колкото към процес на утвърждаване и стабилизиране на определени автори и издания

4. Програма Късометражно кино

Програма Късометражно кино е една от най-младите програми на НФК, и същевременно една от най-кратко просъществувалите. Програмата стартира през 2008г. и има само две издания – през 2008г. и 2009г. След 2009г. програмата не е активна, преди всичко заради финансови ограничения в бюджета на НФК. Краткият живот на програмата прави трудно установяването на тенденции и осъществяването на оценка върху ефектите и резултатите от програмата.

Същевременно програмата дублира, в по-голяма или по-малка степен, програми на Национален филмов център (за подкрепа на дебютни късометражни филми), което поставя въпроса за необходимостта от оразличаване и определяне на ясен фокус на програмата.

Програмата се провежда в съответствие с целта на НФК за устойчиво развитие на съвременното изкуство и политиката за насърчаване създаването на културни продукти, както и участието в културния живот в България, като се запази многообразието и се поощри прилагането на нови форми в съвременното изкуство.⁸

Съгласно условията на програмата, в изданието ѝ през 2008г., допустими кандидати са както физически, така и юридически лица. Над половината от кандидатите в първото

⁸ Годишен отчет на НФК, 2008г.

издание на програмата са физически лица. Допускането на кандидати – физически лица създава значителни затруднения при администрирането на програмата и отчитането на проектите, тъй като според актуалното българско законодателство е невъзможно сключването и отчитането на договори от страна на физически лица. Поради тази причина през 2009г. се въвежда ограничение относно кандидатстването на физически лица и допустими кандидати са само продуцентски организации, представляващи дебютанти. Независимо от това ограничение, интересът към програмата от страна на кандидатите се запазва на високи нива.

Графиките по-долу отразяват динамиката на постъпилите кандидатури и отпуснатите средства през двете издания на програмата:

За двете издания на програмата се наблюдава устойчив интерес към нея, както и относително устойчиво ниво на отпуснатите средства. Необходимо уточнение относно изданието от 2009 г. е, че 50 000 лв. от отпуснатата сума е целево дарение.

Съгласно Годишния отчет на НФК за 2008г., **целите** на програмата са да подкрепи създаването на игрални, документални и анимационни късометражни филми.

Програмата е насочена към дебютиращи режисьори, оператори и сценаристи. Финансовата субсидия се отпуска след обявяването на конкурс и се предоставя за покриването на техническите разходи по реализирането на късометражни филми. Подкрепят се както игрални и документални, така и анимационни филми. И в двете издания на програмата преобладават проектите за игрални филми.

В рамките на програмата, и през двете ѝ издания, се провеждат и обучителни семинари, които имат за цел да запознаят и обучат участниците в разработката и управлението на филмов проект. Семинарът има силна практическа насоченост и цели да даде ценни познания и опит в изработването на качествено проектно предложение, което е важно както за успеха при набирането на необходимото финансиране, така и за успешното реализиране и отчитане на продукта. Програмата на обучението е структурирана в четири модула, които разглеждат основните етапи в подготовката на проект. Провеждането на обучения дава възможност и за развитие на партньорства с външни организации, които оказват съдействие и подкрепа при реализацията на обучителната програма. През 2008г. обучителните семинари са организирани и проведени от Фондация "Студентски филм форум". Проведените обучения са оценени като изключително полезни от страна на кандидатите по програмата.

Оценката на проектите се базира на три основни **критерия**, всеки от тях с точково изражение

- ↪ потенциал на кандидата
- ↪ качества на проекта – оригиналност на идеята / концепцията на филма
- ↪ технически параметри на проекта

Често срещаните слабости в проектите, отразени в мотивите на комисията за отхвърляне на проекти са:

- ↪ неиздържаност в професионално или в художествено отношение;
- ↪ чувствително надценяване или подценяване на бюджетите;
- ↪ спекулации с етнически, здравни или социални проблеми⁹;

Не може да не направи впечатление съвпадението между целите, приоритетите и механизмите на осъществяване на програма Късометражно кино и програма Дебюти на НФК. И двете са насочени преимуществено към подкрепа на дебютни проекти на млади творци. И в двете е предвидено обучение за кандидатите. Финансовите рамки, условията за кандидатстване и критериите за оценка по двете програми също са доста сходни. Що се отнася до тематичната насоченост на програмата пък – прави впечатление съвпадението с финансираща програма на Национален филмов център. Тези припокривания дават основание да се мисли като възможна посока за развитие обединяването на двете програми в една. Филмовите проекти действително имат специфики, но те могат да бъдат съобразени в рамките на обучението чрез отделен модул за кино-проекти, а в експертната комисия – чрез включване на представител на кино-гилдията.

Препоръки към програмата:

- ↪ **в краткосрочен план – с оглед спецификите на продукта, се препоръчва формулиране на ясен, оразличаващ фокус на**

⁹ Годишен отчет на НФК за 2008г.

програмата. Такъв би могъл да бъде например ориентирането на продукцията към участието в български и международни филмови фестивали за късометражното кино. НФК би могъл да стимулира участниците да подготвят проекти, предвидени приоритетно за фестивални участия, както и да бъде включен такъв модул в обучителната програма.

- ↪ В дългосрочен план е препоръчително обединение с програма Дебюти, при съответно коригиране на бюджета на програмата, с цел осигуряване на възможност за подкрепа на по-голям брой проекти.
- ↪ Проучване на възможностите и привличане на допълнително финансиране на програмата;
- ↪ С оглед спецификите на програмата е необходимо, както и при Програма Дебюти, да се потърси партньорство с организации, подкрепящи създаването на филми, както и с фирми, предлагащи техническо оборудване за заснемане на филми; това значително би облекчило дебютантите при реализацията на техните първи филмови продукции
- ↪ Проучване на възможностите и изработване на план за подкрепа на бенефициентите при популяризиране на реализираните по програмата филми – установяване на контакти с медии, фестивални организации и др., които биха могли да съдействат в този процес;

5. Програма Мобилност

Програмата за културни контакти Мобилност на НФК съществува от 2003г. Това е една от най-старите и най-устойчиво провежданите програми, без прекъсване от 2003г. до днес (общо 31 издания). Програмата се провежда три пъти годишно, през март, юли и ноември, с оглед възможността да покрива събития в рамките на цялата календарна година. Изключение правят 2010г и 2013г., през които програмата има само по две издания годишно.

Програмата се осъществява в съответствие със стратегическата цел на НФК за Подкрепа и развитие на съвременното изкуство и оперативната цел за улесняване и стимулиране разпространението на културни продукти в страната и чужбина¹⁰.

Основните цели на програмата през годините са:

- ↪ популяризиране на българската култура и изкуство извън страната;
- ↪ подпомагане на интеграцията на български творци и продукти в европейския и световен културен обмен;
- ↪ запознаване с и усвояване на успешни чуждестранни практики и модели, свързани с развитието на изкуствата и културата;
- ↪ подкрепа на професионалното развитие на български творци и професионалисти в сферата на културата

¹⁰ Годишен отчет на НФК, 2012г.

- ⇒ стимулиране на културното сътрудничество и участието на български творци в международни културни мрежи и инициативи.

За осъществяването на целите си програмата подкрепя:

- ⇒ български творци, участващи в международни културни форуми;
- ⇒ чуждестранни продуценти, мениджъри и програматори в областта на културата и изкуството, гостуващи на форуми и събития в България.

Програмата съществува в три модула – за индивидуални и групови професионални пътувания и пътувания, свързани с представяне на непрофесионално изкуство в чужбина. През 2011 година, поради липса на финансови средства, във втората и третата сесия на програмата е ограничено правото на кандидатстване на непрофесионални състави.

Динамика на кандидатстването и отпуснатата субсидия:

Графиките показват лек, но устойчив спад, както в интереса към програмата, така и в отпуснатата субсидия през последните три години. Едно от вероятните обяснения за това е появата на алтернативни сходни програми и възможности за финансиране на пътувания в чужбина – най-вече през възможностите на общините. Въпреки констатираната тенденция, Мобилност остава най-популярната програма на НФК, с най-много постъпили и одобрени проекти, както и с най-големи суми в сравнение с останалите програми.

Оценката на проектите по Програма Мобилност се базира на седем основни критерия:

- ↪ Оценка на кандидата с оглед на неговите професионални качества и изяви на национална и международна сцена
- ↪ Оценка на значимостта на събитието;
- ↪ Потенциал на проекта;
- ↪ Технически параметри на проекта;
- ↪ Препоръка;
- ↪ Реалистично изготвен бюджет;
- ↪ Предишен опит на кандидата с НФК.

Посочените критерии позволяват обективна оценка на постъпилите проекти, но експертните комисии често изпитват затруднения при оценката на проектите, най-вече поради трудността да се определи значимостта на събитието. Тази трудност възниква, тъй като в програмата се оценяват както проекти на професионални творци и изпълнители, така и проекти на читалищни състави, без при това да има определена квота за едните и другите. Липсата на стратегическа визия за представянето на българската култура зад граница допълнително затруднява оценката на проектите

Най-често срещаните мотиви за отхвърляне на проектите са:

- ↪ не отговаря на приоритетите на програмата – проектът е свързан с развлекателната индустрия или събитието е с бизнес насоченост; тясно академичен проект;
- ↪ липсва информация за събитието;
- ↪ липсва информация за условията за участие, за самото събитие, за целта на пътуването и очакваните резултати;
- ↪ при проектите за чужди гостувания в България често кандидатите са творци или артисти, а не мениджъри и продуценти;
- ↪ некоректно представен проект, липсват документи (най-често липсващ документ е поканата, в някои случаи тя е обща, не е лична или е просто обява за набиране на участници);
- ↪ необоснована цел на пътуването или връзката на кандидата със събитието;
- ↪ събитието е от локален характер;
- ↪ проекти с нисък потенциал за продължение след приключване на събитието.
- ↪ Нисък потенциалът на проекта да генерира нови измерения за партньорство на български и чужди артисти;
- ↪ некоректен бюджет – завишен или неясен;
- ↪ извън рамките на сесията;

В тези мотиви отново може да се прозре горепосочения проблем с трудностите при определяне значимостта и характера на събитията, в които кандидатите искат да вземат

участие. В много от случаите този проблем се утежнява от липсата на допълнителна информация в проектните предложения.

Една значителна част от проектите на непрофесионалните състави се отнасят до участия във фолклорни фестивали, предимно на Балканите и в Европа. Информацията за тези фестивали или липсва, или е крайно оскъдна. В много случаи тези фестивали имат по-скоро локално значение и трудно могат да се определят като престижни международни форуми. В този смисъл подкрепата за тези проекти е по-логично да идва от местно ниво – от страна на общините.

Същевременно тази група проекти е една от най-многобройните и устойчиво присъстващи като кандидати в програмата, а този тип проекти обикновено изискват и най-много ресурси, тъй като предвиждат пътувания на големи групи. В крайна сметка се стига до ситуация, при която целите на програмата заявяват, че приоритетно се подкрепят индивидуални професионални пътувания, а по-голямата част от ресурсите се изразходва за групови непрофесионални участия. Този проблем изисква особено внимание. Двата модула имат и различна насоченост – при професионалните пътувания в общия случай става въпрос за представяне на съвременни изкуства, а при непрофесионалните – за нематериално културно наследство (фолклор). Наличието на еднакви критерии за двете групи прави оценката и избора много трудни.

В това отношение нашето предложение е двата модула – за професионални и непрофесионални състави – да бъдат разделени, или алтернативно да се определи квота за подкрепа на представянето на нематериално културно наследство в чужбина (като процент от субсидията).

Други две групи устойчиво присъстващи проекти са свързани с дейността и програмите на Българските културни институти в чужбина (БКИ), както и проекти на институтите на БАН за участия в академични форуми. Считаме за нелогично и нередно БКИ да кандидатстват по програма Мобилност за пътувания, свързани с тяхната редовна програма. Осигуряването на програмите на БКИ би следвало да бъде приоритетна цел на Министерство на културата и тези ресурси следва да се осигуряват целево, а не да се налага те да се конкурират с останалите кандидати по програмата, тъй като те би следвало да осъществяват националните приоритети във външната културна политика на България. Проектите за участие в академични форуми, идващи от Институтите на БАН също трябва да бъдат преценени с оглед степента, в която допринасят за постигане на целите на програма Мобилност на НФК.

Тези толкова разнородни групи проекти попадат на практика във всяка сесия на програма Мобилност, тъй като в настоящия си вид програмата няма определен фокус и ясно зададена целева група. В допълнение към това в последните няколко години програмата се дублира с аналогична програма, провеждана от Столична община. Двете сесии съвпадат по време и голяма част от кандидатите в двете програми са едни и същи. Това прави крайно неефективно разпределението на средствата.

Друг проблем, констатиран както в документалното проучване, така и при интервютата с експертите, са финансовите условия на програмата. Мобилност покрива само разходите за път, при това не в пълен размер, а само до 80% от тях. Разходите за настаняване и дневни остават за сметка на кандидатите или на приемащата страна. Условието на програмата ограничават също така и възможността да се получи подкрепа

за дългосрочни пътувания и резидентни програми. Не се подкрепят и разходи за транспорт на художествени произведения, музикални инструменти, материали и пр. В допълнение към всичко това, в програмата съществува и горен праг на финансова подкрепа за един проект, в размер на 1 200 лв. за индивидуални пътувания, и 3500 лв за групови пътувания. Тези условия в своята съвкупност от една страна поставят кандидатите в ситуация на неравнопоставеност (например музикантите са принудени сами да поемат транспортните разходи за инструментите си, или пък членовете на групи следва да поемат по-голяма част от разходите за пътуването си, тъй като бюджетът на проекта в някои случаи значително надвишава максимума от 3500 лв), а от друга страна ограничават програмата и я обричат да поддържа политиката “на всички по малко”. Настоящите финансови условия по програмата са благоприятни най-вече за държавните организации, БКИ и БАН, тъй като те разполагат със собствени бюджети. За разлика от тях неправителствените организации или индивидуалните кандидати много по-трудно се справят с необходимостта да осигурят допълнителното финансиране за проекта, и в много случаи използват свои лични средства. По този начин именно най-уязвимите кандидати по програмата се оказват наказани.

Освен всичко друго, финансовите условия на програмата правят на практика невъзможно и оценяването на ефектите и резултатите от подкрепата на НФК, тъй като тя в много случаи е минимална спрямо общия бюджет на проекта (който включва и разходи за настаняване, дневни, в някои случаи такси за участие и др.)

Друг проблем, който бе очертан, не само по програма Мобилност, бе липсата на обратна връзка по отношение резултатите от осъществените проекти. Както бе отбелязано и в предходни програми, този проблем добива особена значимост, в случаите на многократни кандидатствания от една и съща организация (читалища, БАН, БКИ и др.). Липсата на информация за резултатите от реализираните вече проекти възпрепятства комисиите да съставят обективна оценка за представянето на кандидата и да вземат решение относно продължаващата подкрепа за него.

При оценката на програмата е констатиран дисбаланс в двустранните отношения. Програмата е насочена предимно към “износ” на културна продукция. Твърде малко са изключенията на поддържане на устойчиви двустранни връзки. В известен смисъл тази политика има своите основания, предвид факта, че само три страни в света са нетни износители на култура (САЩ, Великобритания, Япония), всички останали са нетни вносители. В този смисъл националните програми обосновано са насочени повече към износ, отколкото към внос.

От друга страна обаче изграждането на двустранни взаимоотношения и устойчиви партньорства винаги е по-перспективна стратегия в дългосрочен план, отколкото еднократните представяния на конкретни продукти, творци или събития. Овехтялата концепция за “достойно представяне” на българската култура в чужбина трябва да бъде изоставена и да се мисли за изграждане на трайни контакти и партньорства, които да бъдат от взаимен интерес и полза в дългосрочен план.

Изводи и препоръки:

На първо място следва да се посочи, че програма Мобилност на НФК е най-устойчивата и последователна програма на НФК, и българската културна среда

определено има нужда от нея. Това обстоятелство ясно е изтъкнато както в анкетите, така и в проведените интервюта.

В момента програмата обединява няколко твърде различни една от друга групи проекти:

- ↗ индивидуални и групови пътувания на *професионални* творци и изпълнители за представяне на българско *съвременно изкуство* зад граница
- ↗ групови пътувания на *непрофесионални* състави, които в огромната си част представят българско нематериално *културно наследство* (фолклор) в чужбина
- ↗ проекти за участие на чуждестранни *мениджъри и продуценти* в областта на културата и изкуствата в български събития

Тези три групи са принципно несъпоставими, а се оценяват от комисиите според едни и същи критерии. Считаме за наложително да се преосмисли възможността за ограничаване на спектъра бенефициенти на програмата, или определянето на квоти и приемането на специфични критерии за оценка за всяка една от тези групи.

Програма Мобилност се нуждае от по-ясен фокус и по-конкретно формулирани цели. В това отношение следва да бъдат решени няколко дилеми:

- ↗ Съвременно изкуство или културно наследство?
- ↗ Професионално или непрофесионално изкуство?
- ↗ Репрезентативно или комуникативно? (т.е. дали програмата цели “представяне” на високи образци българска култура зад граници или има за цел по-скоро диалог, установяване и поддържане на трайни двустранни взаимоотношения с чужди култури?)
- ↗ Кои форми на артистична мобилност са приоритет за програмата? За представяне на готов продукт или за подготовка на нови продукции (идейни проекти)? Продукт или процес се подкрепя приоритетно? За еднократни посещения или за установяване на дългосрочни партньорства?
- ↗ Коя е целевата група при презентация на българската култура в чужбина: българските общности зад граница или чуждестранни аудитории?
- ↗ Ясно становище трябва да бъде взето и по отношение пътувания, свързани с обучения и повишаване на професионалната квалификация на български културни дейци

В момента тези дилеми са нерешени и това пречи на програмата да инвестира устойчиво в определени дългосрочни тенденции и инициативи. Необходимо е внимателно да се прецени ролята и участието на непрофесионалното изкуство (и фолклора) в програмата – дали този тип проекти трябва да бъдат подкрепяни от НФК или да бъдат преориентирани към общинско ниво?

В тази посока е и препоръката за преосмисляне на финансовите условия на програмата. Възможни действия в тази посока са:

- ↗ отпадане на ограничението за подкрепа само на пътни разходи и възможност за финансиране на разходи за настаняване;

- ↪ откриване на възможност за финансиране на разходи за транспорт на музикални инструменти, художествени творби и др. с оглед пълноценно участие и представяне на български творци и художествени продукти зад граница;
- ↪ откриване на възможност за финансиране на дългосрочни проекти от типа на двустранни обмени и резидентни програми. Това на практика означава откриване и на възможност за финансиране на посещения на чужди творци и артисти в България (в рамките на дългосрочни проекти)
- ↪ повишаване на таваните за финансиране на един проект

Необходимо е да се разработят по-ясни критерии в различните сфери по отношение на събитията в чужбина, за които се кандидатства. Стъпка в тази посока би могло да бъде определянето на няколко значими форума за всяка сфера (театър, кино, визуални изкуства и пр.), които да бъдат критерии и “образец” за престижно международно събитие. Това значително ще подпомогне обективната оценка на проектите от страна на комисиите. Същото би могло да се направи и по отношение на образователни програми в чужди университети или други образователни институции.

Необходимо е също така да се предприемат стъпки за устойчиво поддържане на обратна връзка с бенефициентите и кандидатите по програмата, особено в случаите, когато едни и същи бенефициенти са получавали многократно подкрепа по програмата. Нашата препоръка е да бъде осъществена отделна оценка на тези проекти с оглед преценяване на бъдещата подкрепа за тях.

В допълнение НФК би следвало да предприеме и стратегически стъпки във връзка с програма Мобилност, с оглед реализирането на цялостна и ефективна политика в подкрепа на културния диалог:

- ↪ Инициране на експертен и обществен дебат относно стратегическата визия за представянето на България и българската култура в чужбина. Това ще даде възможност приоритетите на програмата да се прецизират в съответствие с приоритетите на външна културна политика на страната.
- ↪ Установяване на контакти и двустранни взаимоотношения с аналогични програми в други европейски страни, осигуряващи подкрепа за мобилност. Това действие би открило възможност за подкрепа на по-устойчиви двустранни и многостранни инициативи в областта на културата. В тази посока е и предложението за включване на НФК в международни схеми и платформи за подкрепа на артистична мобилност. Подобна стъпка има потенциал да допринесе и за привличането на средства от алтернативни източници за програмата.
- ↪ Според интервюираните представители на експертните комисии, културните среди в България имат необходимост от систематизирана и редовно обновявана информация за това какво се случва в европейската култура и какво от случващото се е от значение за

България. НФК би могъл да играе активна роля в този процес чрез поддържането на бюлетин или друга форма на информационно издание.

- ↪ **Установяване на партньорски взаимоотношения и диалог с публични институции на територията на страната, които имат отношение към творческата мобилност: Министерство на културата, Държавен културен институт към МВнР, Агенцията за българите в чужбина, общински финансиращи програми за култура и др.**
- ↪ **Програма Мобилност следва да поддържа връзки и с останалите програми на НФК – т.е. да има модул за разширяване на контактите навън във всички останали програми. В това отношение неколккратно бе изтъкната необходимостта от създаване на резидентна програма – особено в сферата на превода.**

6. Програма Преводи

Програма „Преводи” е една от сравнително по-новите програми на НФК, стартирала през 2004г. и провеждана редовно до 2009г. В периода 2010-2012 програмата не е била активна, поради финансови ограничения в бюджета на Фонда. Възстановена е през 2013г. Проведените конкурсни сесии по програмата от създаването ѝ до 2013г. са общо 7 на брой.

Програмата се провежда в съответствие със стратегическата цел на НФК “Подкрепа и развитие на съвременното изкуство” и оперативна цел “Улесняване и стимулиране разпространението на културни продукти в страната и чужбина”.

Целта на програмата е да допринесе за популяризиране на българската художествена литература в чужбина, като подпомага превода на разнообразни по жанр произведения на различни езици. До 2007 година финансовата подкрепа е насочена единствено към превода на литературната творба. Същевременно, с оглед изпълнение на целите на програмата, приоритетно се разглеждат проекти гарантиращи издаването, разпространението и популяризирането на преведената книга. Допустими кандидати са български и чуждестранни публични организации, издателства, включително частни и неправителствени организации, чиято основна дейност включва превод и издаване на книги. Между 2007 и 2009 година програмата прави опит да привлече повече чужди издателства, като те се подкрепят приоритетно. В случай на кандидатстване на българско издателство, необходимо условие е доказването на партньорски взаимоотношения с чужди издателства или разпространители.

С оглед по-широкото присъствие и системното представяне на българска литература в чужбина, през 2008г. програмата допуска за подкрепа и средносрочни проекти (чрез отделен модул на програмата за подкрепа на 3-годишни проекти) за издаването на българска литература в чужбина, в допълнение към традиционните еднократни преводи. На одобрените кандидати по този модул се предоставя финансова подкрепа освен за труда на преводача, и за покриване на част от разходите за издаване и

популяризиране, и за заплащане на авторски права. Тази промяна е опит да се провокира по-дългосрочен интерес от страна на чуждите издателства към българската литература, да подсигури подкрепата на повече на брой издания на различни автори. Същият модел се повтаря през 2009 година¹¹. Независимо от това интересът към програмата намалява (съдейки по броя постъпили проекти), значително намалява и отпуснатата сума. Спад има и в броя подкрепени проекти, което от своя страна говори за известно понижаване в качеството на постъпилите проекти:

През 2013г. вторият модул за подкрепа на средносрочни проекти липсва. Постъпилите проекти са едва 5 на брой, което говори за драстичен спад на интереса към програмата. Възможно обяснение на този факт може да се търси в дългото прекъсване на конкурсните сесии през 2010-2012г., което води до разпадане на установените контакти и партньорства с чужди издателства.

¹¹ Годишни отчети на НФК за 2008 и 2009г.

Значителния размер на общата сума през 2008 г. се дължи на факта, че през тази година програмата се осъществява в партньорство с Дирекция “Книга и библиотечно дело” към МК, като Дирекцията предоставя средства по програмата в размер на 31 825,80лв., т.е. повече от половината отпусната сума идва от партньорска организация. Това партньорство е изключително необходимо и стратегическо, но за съжаление е прекратено и не се осъществява през следващите години. Това е и една от причините за драстично намаление на бюджета на програмата като цяло.

През 2008-2009г. НФК полага и допълнителни усилия да разшири партньорската мрежа по програмата. Като част от дейностите предприети за популяризирането българската литература в чужбина и програма „Преводи”, Национален фонд „Култура” взема активно участие в първата Международна среща на преводачи, книгоиздатели и литературни агенти от чужбина, организирана от Министерство на културата, проведена в Балчик през месец септември 2008г. В този период са осъществени и контакти с Фондация “Елизабет Костова” за стартиране на съвместна програма за превод на българска художествена литература на английски език. За съжаление през 2013г. подобни инициативи от страна на НФК не са констатирани.

Програми от рода на “Преводи” имат смисъл, ако са устойчиви и поддържат постоянна мрежа от контакти с партньорски организации, инцидентното еднократно провеждане има твърде ограничен ефект и не води до очакваните резултати, както е видно и от гореизложените данни.

Преводи по езици за последните три издания на програмата:

Език	2008	2009	2013	Общо
Турски	4	3	1	8
Немски	3	2	0	5
Чешки	1	1	2	4
Хърватски	3	1	0	4
Френски	1	2	0	3
Унгарски	1	1	1	3
Словенски	2	1	0	3
Английски	2	0	1	3
Сръбски	2	0	0	2
Македонски	1	1	0	2
Арменски	1	0	0	1
Италиански	0	1	0	1
Румънски	0	1	0	1
Украински	0	1	0	1
Руски	0	1	0	1
Испански	0	1	0	1

Сравнителната таблица по-горе показва кои са страните, които проявяват интерес спрямо българската литература. Видно от данните, най-голям интерес към програмата се проявява от балкански страни и такива от бившия социалистически блок – страни, с

които традиционно е поддържан траен контакт. В допълнение интерес към програмата са проявявали и немски, френски и английски издатели.

Според интервюирания експерт, към момента “повечето постъпили проекти са на принципа на тоталната случайност. Има един агресивен турски преводач и един агресивен унгарски издател. Всичко останало е случайно. Необходимо е изследване, създаване и поддържане на база данни кои са основните преводачи, които превеждат българска литература, поне в европейските страни. Както и проучване на издателствата, които са публикували българска литература.” Като цяло няма добро представяне на българска литература на големите езици.

Болшинството постъпили и одобрени проекти са на чужди издателства, а по-малка част - на български издателства. Програмата подкрепя превода на художествена литература от всички жанрове - както проза, така и поезия. Превеждани са творби на млади съвременни автори, както и класически произведения от българската литература. Между преведените заглавия могат да се отбележат “Естествен роман” на Георги Господинов (датски), “Балада за Георг Хених” на Виктор Пасков (турски), “Полковникът-птица” на Христо Бойчев (словашки), “Мисия Лондон” на Алек Попов (френски), “Майките” на Теодора Димова (полски) и др.

Оценката на проектите се базира на пет основни критерия:

- ↪ оценка на качеството на предадения превод;
- ↪ оценка на качествата на преводача;
- ↪ капацитет на издателството, ангажирано в издаването на превода;
- ↪ избор на превеждания текст и автор;
- ↪ реалистично изготвен бюджет.

Критериите за оценка са адекватни спрямо целите на програмата, но е проблематичен съставът на експертната комисия, която оценява проектите. В някои случаи в комисията няма представител, владеещ съответния език, и това значително затруднява оценката на проекта. Необходимо е журито да се състои от преводачи от различни езици, като при необходимост следва да има възможност за консултиране и с външни експерти, специалисти по съответния език. Това е необходимо, тъй като основен критерий за оценка на проектите е качество на превода. Към момента липсват задоволителни критерии за качество на превода.

От цялостния преглед на постъпилите кандидатури прави впечатление често повтарящите се заглавия, кандидатстващи за превод, както и повтарящите се кандидати. Това води програмата до известна затвореност.

Този извод се подкрепя и от по-често срещаните мотиви за отхвърляне на проектните предложения:

- ↪ липса на документи;
- ↪ кандидатстване за превод на произведение, което не е издадено на български език;
- ↪ кандидатстване за превод на произведение, което не се причислява към художествената литература;
- ↪ преводът е вече публикуван;
- ↪ един преводач може да бъде подкрепен само веднъж на година.

В този смисъл е особено важно да се потърсят методи и механизми за отваряне и популяризиране на програмата, най-вече чрез възстановяване и разширяване на партньорската мрежа.

Прави впечатление, че програма Преводи не е единствената инициатива на НФК, която оказва подкрепа за превод на българска литература. В рамките на Програма “Критическа литература” са финансирани и няколко теоретични разработки в областта на превода. Фондът подкрепя преводачи и проекти на преводачи за пътуване на международни форум и конференции, както и за творчески престой в рамките на друга своя програма – Мобилност. В този смисъл връзката между отделните програми на НФК се откроява като особено важна, за оказването на системна (а не инцидентна) подкрепа в областта на превода.

Активността от страна на преводачите е от ключово значение за развитието и успеха на програмата – според нейния замисъл те са свързващото звено между български автор и чуждестранен издател. При липса на устойчиви контакти на институционално ниво, както и на национална стратегия за представянето на българската култура и литература в чужбина, преводачите се превръщат в основни посланици на българската литература по света. Поради това една от основните ни цели е широко популяризиране на програмата в средите на българистите, осъществяване на обратна връзка с тях и провокиране на тяхната активност спрямо автори и особено спрямо издатели. По този начин биха могли да се установят трайни контакти с партньорски издателски организации, които да се превърнат в основа за инициране на съвместни проекти, както и на по-дългосрочни инициативи за представяне на българско литературно творчество извън границите на страната.

Ролята на експертната комисия, която се състои от професионални преводачи, също е особено важна за развитието на програмата, тъй като тя може да спомогне активно за развитието на тези взаимоотношения. Тази програма има нужда от проактивно отношение, търсене и привличане на автори и преводачи – особено по-млади, а също и привличане предимно на чуждестранни издатели (чиято продукция има разпространение в чужбина) или съвместни проекти на български и чуждестранни издателства. Може да се мисли също и за установяване на контакти с подобни програми в други европейски страни.

Идеите за развитие на програмата в бъдеще включват преди всичко подкрепа за разпространението и популяризацията на субсидираните преводи и представянето на книгите, инициране на средносрочни програми за превод на българска литература, както и популяризиране на програмата, за което ще се търси посредничеството на различни организации, както и чуждестранни издателства.

Друга посока, която виждаме като възможност за развитие на Програмата е включването на нов модул в нея за превод на българска критическа и хуманитарна литература на чужди езици. Този модул може да започне с вече подкрепените от НФК (по Програма Критическа литература) и издадени книги в областта на критическата литература и хуманитаристиката.

Изводи и препоръки

Програма “Преводи” е уникална по рода си и има значителен потенциал за развитие. Чрез нея се осъществяват сложни взаимоотношения между български автор, български или чуждестранен преводач, българско и чуждестранно издателство.

Успешното реализиране на програмата обаче предполага осъществяването и поддържането на устойчиви контакти между различни институции, много от които са чуждестранни или базирани извън България – посолствата на България в чужбина, българистите (преводачите), живеещи в различни страни, издателствата, българските културни институти зад граница и др. Тъй като програмата се провежда с прекъсване във времето, това води и до прекъсване на контактите – най-вече с издателствата. Комуникацията с тях е усложнена, а това значи, че е необходимо да се поддържа устойчивост. Прекъсванията водят и до спад в интереса към програмата, намерил израз в малкия брой проекти на последната сесия на програмата през 2013г.

Предвид констатирания значителен спад на интереса от страна на кандидатите, програма Преводи е програмата, която в най-голяма степен се нуждае от преосмисляне. Проблематично е до колко еднократните преводи могат да допринесат за трайно присъствие на българска литература на чужди книжни пазари. Основната препоръка в този смисъл е разширяване обхвата на програмата (и съответно преименуването ѝ) в Програма за популяризиране и разпространение на българска литература в чужбина.

Като слабост отново е констатирана липсата на обратна връзка към комисията по отношение реализацията на одобрените проекти. По мнението на експертите, НФК трябва да следи за всеки проект дали се осъществява, в какъв тираж излиза заглавието, как и къде се разпространява, какви са отзивите и какъв е приема от публиката. Тази информация следва да бъде достъпна за членовете на журито, с оглед осъществяването на качествена и адекватна оценка на постъпилите предложения.

С оглед по-нататъшното развитие на програмата е необходимо:

- ↪ да се инициира разработването на цялостна стратегия за подбор, превод и популяризиране на българска художествена литература;
- ↪ да се създадат механизми за улесняване на чуждите издателства при контакти с български автори;
- ↪ да се интензифицират взаимодействията между Фонда и организации, осъществяващи сродни дейности, за създаване на връзки между автори, преводачи и издатели – такива организации са например Държавния културен институт към МВнР, Българските културни институти в чужбина, Фондация “Елизабен Костова”, Фондация “Следваща страница” българските посолства, организациите на българисти и др.
- ↪ Увеличаване размера на отпусканите субсидии, които да подкрепят издателски разходи и разходи за разпространение и популяризация.

- ↪ Една възможност за облекчаване на бюджетите на проектите е отпечатването на книгите в България, което значително ще редуцира издателските разходи
- ↪ Съдействие за рекламата и популяризирането на книгите след издаването – процес, в който следва да бъде включени и авторите им.
- ↪ По-широко представяне на подкрепените преводи на различни форуми и панаири.
- ↪ Реализиране на контакти с организации, подкрепящи преводи и организиране на съвместни проекти с тях. Една такава възможност е европейската мрежа за литература и книги Традуки (<http://www.traduki.eu/>). Традуки също търсят контакт с български издателства и агенти и са участвали на Панаира на книгата в НДК, организиран от Асоциация Българска книга. Друга подобна организация е DAAD
- ↪ Изграждане на база данни за българистите по света и поддържане връзка с тях
- ↪ Изграждане от страна на НФК на база данни с информация и портфолио на български автори и произведения. Това значително ще улесни контактите с чужди издателства, включително и участието в съвместни инициативи
- ↪ Инициране и подкрепа за организирането на резиденции за преводачи, и/или периодично провеждащи се събития (семинари, уъркшопи и др.п.) за преводачи и издатели – с цел да се популяризира българската литература

7. Програма Публики

Програма Публики е най-младата програма на Национален фонд Култура. Създадена е през 2011г. и има три издания до 2013г. Периодът на съществуването ѝ на практика съвпада с периода на наблюдение в настоящия доклад (последните три издания на всяка програма).

Програмата се осъществява в съответствие със стратегическата цел на НФК за подкрепа на развитието на съвременното изкуство и оперативната цел “Улесняване и стимулиране разпространението на културни продукти в страната и чужбина”. Програмата има отношение и към оперативните цели “Осигуряване на условия за развитие на иновативни практики и нови експериментални форми на културна дейност”, както и “Повишаване на капацитета на културните оператори за подготовката, реализирането и финансирането на културни проекти и инициативи”

Целите на програмата са детайлно разработени и отразени в годишните отчети на НФК от 2011 и 2012г.:

- ↪ Да стимулира процеса на разработването на маркетингови стратегии и

програми за проучване, анализ и привличане на потребители на културни продукти;

- ☞ Под формата на семинари, работни ателиета, теоретични конференции и т.н. да подготви и мотивира мениджъри, организатори, активни участници, както в създаването и разпространението, така и в рекламата на културни събития;
- ☞ Да насърчи създаването и разпространението на иновативни културни продукти и привличането на широк кръг от зрители чрез интерактивни събития;
- ☞ Да изгради професионални и надеждни умения, както и да повиши надеждността на средствата и начините за мониторинг, оценка и архивиране на културните събития;
- ☞ Да инициира по-тясно сътрудничество на културните и образователни институции за създаване на съвместни образователни продукти;
- ☞ Да подкрепи опитите за съвременното съществуване на традиционни изкуства с оригинална национална идентичност.

Програмата подкрепя проекти, които предвиждат дейности за:

- ☞ Статистическо и аналитично проучване на настоящи и потенциални публики;
- ☞ Работни групи или отделни лица, работещи по създаване на ориентиран към публиките маркетинг и мениджмънт на културните продукти;
- ☞ Проекти за създаване на иновативни методи, стратегии и дългосрочни програми за работа с публиката;
- ☞ Мониторинг на публиките и на реалния публичен ефект от реализацията на Програмата;
- ☞ Проекти за интерактивни събития, като например разговори с артисти, отворени дни, университети за зрители, артистични събития в нетрадиционни места и др.

Програмата е нова и уникална за България, и се оценява изключително високо от кандидатите, като адекватна спрямо нуждите на средата. Известен факт е, че България е страната с най-ниски нива на потребление на култура сред всички страни в ЕС. Програмата е насочена към този проблем и се стреми да допринесе за решаването му. В този смисъл тя има голямо значение за цялостното развитие на културния сектор.

Същевременно Публики е съвсем млада програма, с все още формиращ се профил, и в известна степен не съвсем добре позната и ясна, както за кандидатите, така и за експертите-оценители. В рамките на проучването на бенефициентите на програмата, както и в анкетата, неколккратно проличава неразбиране на програмата и неяснота по отношение нейните цели и приоритети. Същото се отнася и до коментарите на респондентите по отношение оценките и мотивите на експертната комисия.

Въпреки това програмата е сред трите най-високо оценени програми в анкетата, и се радва на устойчив интерес от страна на кандидатите и през трите си издания. Броят подкрепени проекти също се увеличава, което говори и за повишаващото им се качество. Средствата, отделяни от НФК за тази програма също нарастват:

В профила на кандидатите се наблюдава ясно открит превес на неправителствените организации, следвани от частни организации, читалища и музеи. Между тематичните области на подадените проекти се открояват културното наследство, мултижанрови проекти, театър, музика, визуални изкуства. Прави впечатление относително високата активност на музеите, както и на проектите за развитие на публики в областта на културното наследство

Оценката на проектите се базира на три основни групи критерии:

- ↪ Потенциал на кандидата за реализацията на проекта
- ↪ Качества на проектното предложение
- ↪ Качества на проектната идея

Като цяло критериите са детайлно разработени, изчерпателни и адекватни спрямо целите на програмата. Констатиран бе проблем обаче с тяхното реално прилагане в

процеса на оценка. Нередки са случаите, когато в мотивите за отхвърляне на проекти се изтъкват причини, необвързани с критериите за оценка. Това определено е направило впечатление и на кандидатите, повечето от които считат, че получените от тях оценки не са адекватни на предложените проекти, както и на приоритетите на програмата.

Този проблем допълнително затруднява процеса на оформяне на ясен фокус и профил на програмата. За голяма част от кандидатите тя продължава да бъде с неясни приоритети, най-вече поради разминаване между заявените цели и критерии по програмата и съдържателните оценки, които получават върху подадените проекти. В това отношение тук се предлагат две мерки: промяна в начина на съставяне на експертната комисия, както и въвеждане на двустепенна оценка – точкова и съдържателна, с цел гарантиране на спазването и прилагането от страна на комисията на критериите за оценка на проектите.

Между често срещаните *мотиви за отхвърляне на проектите* се срещат следните формулировки:

- ↪ Проектът е насочен към развитието на конкретен продукт, не към развитието на нови публикации;
- ↪ Ниска ефективност по отношение на публиките;
- ↪ Липсват конкретни механизми/ подходи за работа с публиката
- ↪ Проекти с общ, неиновативен характер и/или отнасящи се за рутинната дейност на организацията;
- ↪ Формално придържане към условията на програмата, без конкретно съдържание и фокус на проекта;
- ↪ Трудности при определянето на целевите групи;
- ↪ Липса на оригиналност и иновативност;
- ↪ Формално придържане към условията на програмата, без конкретно съдържание на проекта;
- ↪ Трудности при определянето на целевите групи;
- ↪ Завишени и нереалистични бюджети; високи пера за хонорари;

Тези мотиви издават наличието на сериозен проблем с разбирането на смисъла на програмата от страна на кандидатите. Прегледът на постъпилите и одобрени проекти през последните три години също показва, че голяма част от кандидатите подават проекти за разработване на нов културен продукт (в различни области), без при това да има яснота кои и какви са неговите публикации и дали изобщо има такива.

Много често проектите са ориентирани към привличане на публикации за еднократно конкретно произведение или събитие. Това силно ограничава ефекта от положените усилия. Изключителна рядкост са проектите, които работят в дългосрочен план за развитие на публикации на кандидатстващата организация или на някое изкуство в цялост.

Силно впечатление прави масовото и значително редуциране на бюджетите на проектите от страна на комисията – с 50% или дори с повече. Силно смущаващ е фактът, че *за трите издания на програмата няма нито един проект, който да е подкрепен с пълната искана сума!* Вероятно действително съществува проблемът с раздуването на бюджетите от страна на кандидатите, но това може да е само част от обяснението. Друга част несъмнено се крие в условията и критериите за оценка, както и в начина на приложението им в процеса на реално оценяване от страна на комисията.

Като цяло този модел на работа затруднява пълноценната реализация на проектите и несъмнено има сериозно отражение върху качеството им.

Изводи и препоръки

Програма Публики е една от най-популярните и високо оценявани от страна на кандидатите програми. Без съмнение тя е адекватна на нуждите и проблемите на българската културна среда, предвид устойчивата тенденция за спад на културното потребление в страната в последните години. В този смисъл считаме за важно и необходимо тя да продължи да се провежда.

С оглед на нейното развитие обаче, и констатираните проблеми при провеждането ѝ, е важно да бъдат взети предвид и няколко предложения:

- ↪ Да се фокусират целите на програмата в две основни посоки: 1. Изучаване на публиките (набиране и анализ на количествени и качествени данни за актуалните и потенциални публики на продукцията на кандидата) 2. Устойчиво развитие на публики не само за конкретни събития и продукти, а трайно развитие на вкусове, предпочитания и нагласи към потребление на изкуство и култура (образователни програми, програми за работа с деца и младежи, развитие на инструменти за стимулиране на потреблението, проекти за активно въвличане и участие на публиките в творческия процес и др.)
- ↪ с оглед на горното предложение е важно да се допусне възможността за реализация на дългосрочни проекти за работа с аудитории
- ↪ пак в същата връзка е и горещата препоръка за подкрепа на по-малък брой проекти, но с пълния размер на исканата сума, с оглед създаването на условия за пълноценна и качествена реализация. Необходимо е да се приеме общ принцип в това отношение – какъв е допустимия размер на редуциране на бюджета на постъпил проект. *Считаме, че редукция на бюджета на проект с повече от 25% би следвало да бъде недопустима*
- ↪ В настоящата ситуация бе констатирано, че голяма част от постъпващите проекти са насочени към създаване на нов продукт, без фокус (или само с формален фокус) върху публиките. Респективно в процеса на оценка от страна на комисията често вземат превес критерии, свързани с качеството на предлагания нов продукт, а не с възможностите за осигуряване на публики. В тази връзка е необходима промяна на начина, по който се съставя комисията. В състава ѝ следва да бъдат включвани специалисти, които имат опит в работата с аудитории: социални педагози, психолози, успешни мениджъри в сферата на културата, а също и бенефициенти на предходни издания на програмата, които са реализирали успешни проекти.

- ↪ Отново с оглед горепосочения проблем се предлага въвеждането на двустъпкова оценка – точкова и съдържателна. На първи етап проектите се оценяват с точки въз основа на оценъчна карта, на втори етап се съставя съдържателна оценка и резултатите се обсъждат в рамките на общо заседание на комисията. По този начин би могло да се гарантира в по-голяма степен прилагането на критериите за оценка, създадени специално за целите на програмата.
- ↪ да се въведе практиката за провеждане на обучения или информационни дни за кандидатите по програмата, по аналогия с обученията по Програма Дебюти. Тази стъпка ще доведе до по-добро разбиране на целите и приоритетите на програмата от страна на кандидатите.
- ↪ освен обученията е важно също така НФК да оказва и допълнителна административна подкрепа на кандидатите по програмата в процеса на разработване на техните проекти. Това е нужно именно поради обстоятелството, че програмата е нова и все още не достатъчно позната. Тази препоръка се отнася в особено висока степен до кандидатите, които нямат богат опит с разработването на проекти и които не са от София.
- ↪ В условията на програмата да се включи уточнението, че не се подкрепят проекти за създаването на нов културен продукт, без ясна стратегия за привличането и развитието на неговите публики;
- ↪ Осигуряване на възможност на комисията да се запознава с отчетите и резултатите на подкрепените в предходни сесии проекти, особено в случаите на повтарящи се кандидати, или повтарящи се в тематично отношение проекти.

IV. Анализ на анонимна анкета проведена сред над 300 бенефициента на програмите на Национален фонд "Култура"

1. Общи информация относно анкетата

Онлайн анкетата съдържа 13 въпроса, от които 10 затворени (със 16 подвъпроса) и 3 отворени въпроса. Въпросите покриват 4 основни тематични области:

- ↪ информация за респондентите (по коя програма са кандидатствали; колко пъти са кандидатствали; в коя сфера на културата работят и други)
- ↪ отношение към НФК, включително в сравнение с други донори
- ↪ отношение към отделните програми на НФК
- ↪ предложения за промени в работата на НФК (включително предложения за нови програми)
- ↪ Анкетата беше отворена за попълване в продължение на 10 дни – от 12-ти до 22-ри февруари 2014 г. Анкетата беше анонимна.

- ↪ Информацията за анкетата беше разпространена по множество канали, включително:
- ↪ изпратена до електронните адреси от базата данни на НФК
- ↪ публикуван линк на сайта на НФК
- ↪ изпратени писма до специализирани мейлинг листове като ArtBox и Elektrik.BG
- ↪ публикувана информация в специализирани Фейсбук групи и по други начини

Информацията за провеждащата се анкетата беше публикувана на няколко вълни, което може да се види и от трите вълни на попълване на анкетата (вижте приложение "Number of daily responses")

Крайният брой попълнили анкетата е 337. Това е изключително добър резултат, който показва желанието на културния сектор да сподели своето мнение за Национален фонд "Култура".

На практика това е най-мощното допитване до сектора за цялата история на Фонда и можем да приемем, че то е достатъчно представително за потребителите/клиентите на Фонда – реални и потенциални. В тази връзка трябва да отбележим, че близо една пета от попълните анкетата (19%) са кандидатствали пред Фонда един или повече пъти, но никога не са получили финансиране, тоест в анкетата присъства и "външната" гледна точка

2. Профил на респондентите

Близо половината (45%, 204 анкети) от попълните анкетата са кандидатствали по програма "Мобилност", която се очертава като най-известната и популярна програма на Фонда. Други 21% (94 анкети) са кандидатствали по Програма "Дебюти". На трето място с 14% (64 анкети) от всички анкетираните са кандидатствали по Програма "Публики".

Най-слабо участие в анкетата са взели хората и организациите, които са кандидатствали по Програма "Преводи" (само 7 анкети, 2% от всички анкети) и Програма "Късометражно кино" (13 анкети, 3% от всички анкети).

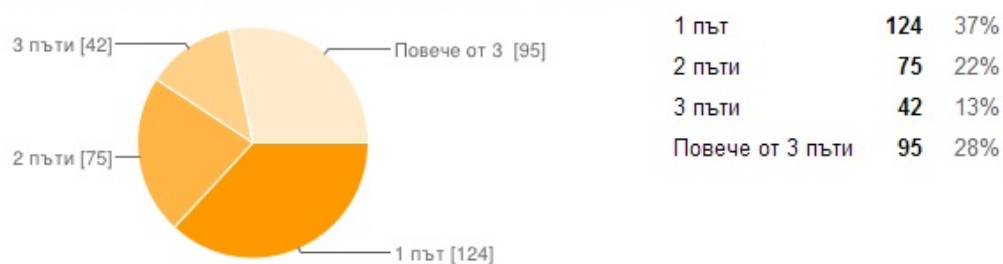
Тук трябва да се отбележи, че програмите "Преводи" и "Късометражно кино" не са били отворени през последните години, тоест културните организации в известен смисъл са загубили спомена за тях.

1. По коя програма на Национален фонд Култура сте кандидатствали?

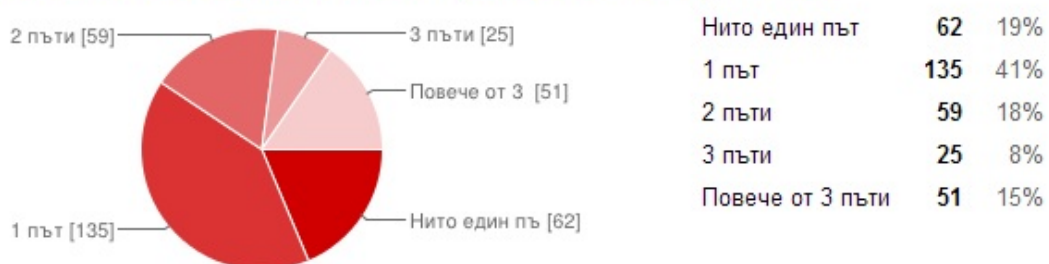
Организациите и личностите попълнили анкетата са сравнително равномерно разпределени по отношение на броя пъти, в които са кандидатствали пред Фонда.

2. Колко пъти сте кандидатствали по програми на НФК?

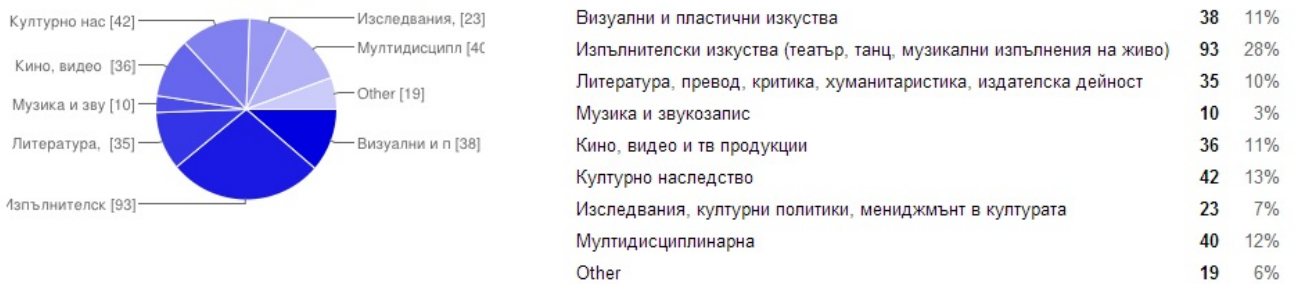
Най-много от отговорилите (41%) са получили финансиране от Фонда само един път. 15 процента от отговорилите са били одобрени за финансиране повече от 3 пъти. Както стана дума и по-горе, 19% от отговорилите са кандидатствали, но никога не са били одобрени за финансиране.

3. Колко от вашите кандидатствания пред НФК са били успешни?

Отговорилите в анкетата са равномерно разпределени сред различните изкуства, с лек превес на изпълнителните изкуства. Това показва, че анкетата е достигнала до представители на всички сфери на изкуствата.

13. В коя област на културата работите / работи Вашата организация?

В допълнение, от свободните отговори, можем да направим заключение, че попълнените анкетата са представители на всички културни сектори – независими творци и организации, културни предприемачи, общински и държавни институции, читалища и други.

В заключение може да кажем, че профилът на отговорилите е достатъчно широк и представя реалното многообразие на културните организации (и артисти) в България, което е добра основа за изводи и заключения.

3. Отношение към Национален фонд "Култура" и неговите програми

Като цяло анкетиранията дават сравнително висока оценка на Национален фонд "Култура" и по трите теми, които са засегнати в анкетата:

- ↪ администрирането на програмите на НФК
- ↪ професионализъм на оценката на постъпилите проекти
- ↪ адекватност на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата

При сравнение с други донори в България НФК също получава висока оценка като респондентите смятат, че в повечето отношение НФК се представя еднакво или по-добре от другите донори.

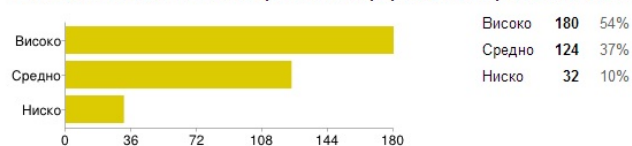
Интересното е, че дори респондентите с отхвърлени проекти дават като цяло добра оценка на работата на Фонда.

Все пак най-ценната информация се крие в детайлите – както в оценката на отделните административни елементи/етапи, така и в оценката на отделните програми, но най-вече в свободните отговори на два въпроса ("7. Смятате ли, че проектът ви е оценен професионално и по достойнство? Моля, пояснете защо!" и "12. Смятате ли да кандидатствате пред НФК отново? Моля, пояснете защо!").

3.1. Мнения на отговорилите по отношение на администрирането на програмите на НФК

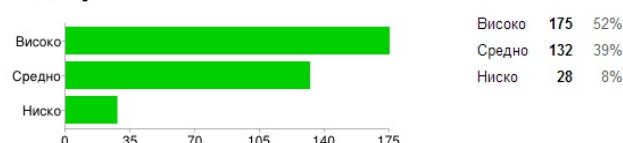
По отношение на администрирането на финансиращите програми на НФК **най-висока оценка получава предоставянето на достъпна и навременна информация**, свързана с кандидатстването. 54% от респондентите оценяват високо предоставянето на тази информация от НФК и само 10% го оценяват ниско. Все пак, повече от една трета от респондентите оценяват работата на НФК в това отношение като "средна".

По отношение достъпна и навременна информация, свързана с кандидатстването? [4. Как оценяват администрирането на финансиращите програми на НФК?]

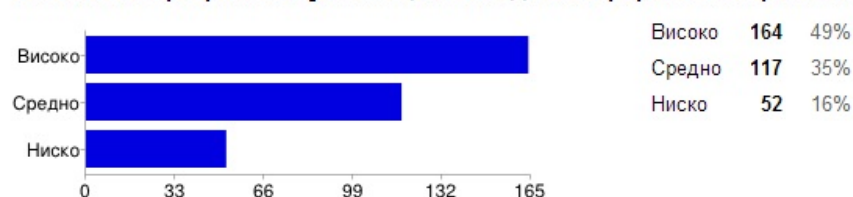
Повече от половината анкетирани (52%) оценяват високо и административните срокове за кандидатстване, одобряване и сключване на договори с НФК. Едва 8% от анкетираните оценяват "ниско" работата на Фонда в това отношение.

По отношение срокове за кандидатстване, одобряване и сключване на договори по проектите? [4. Как оценяват администрирането на финансиращите програми на НФК?]

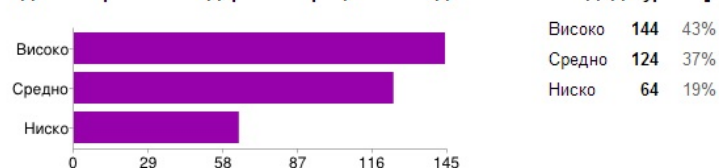
На трето място по одобрение – с оценка "високо" от близо половината респонденти (49%) е отчетността и прозрачността на финансиращите програми на Национален фонд "Култура". Едва 16% от анкетираните оценяват "ниско" НФК в това отношение.

Отчетност и прозрачност [4. Как оценяват администрирането на финансиращите програми на НФК?]

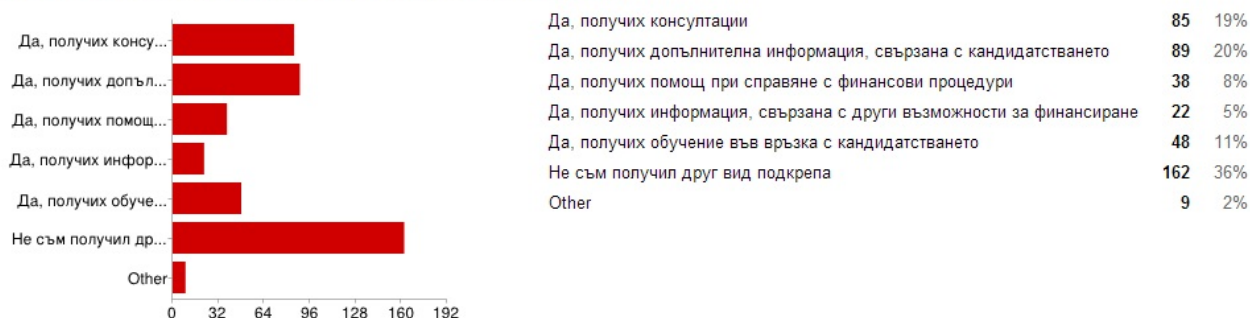
Като цяло анкетираните дават средна и висока оценка и на административната подкрепа, която са получили в процеса на кандидатстване.

Административна подкрепа в процеса на подготовка на кандидатурата [4. Как оценяват администрирането на финансиращите програми на НФК?]

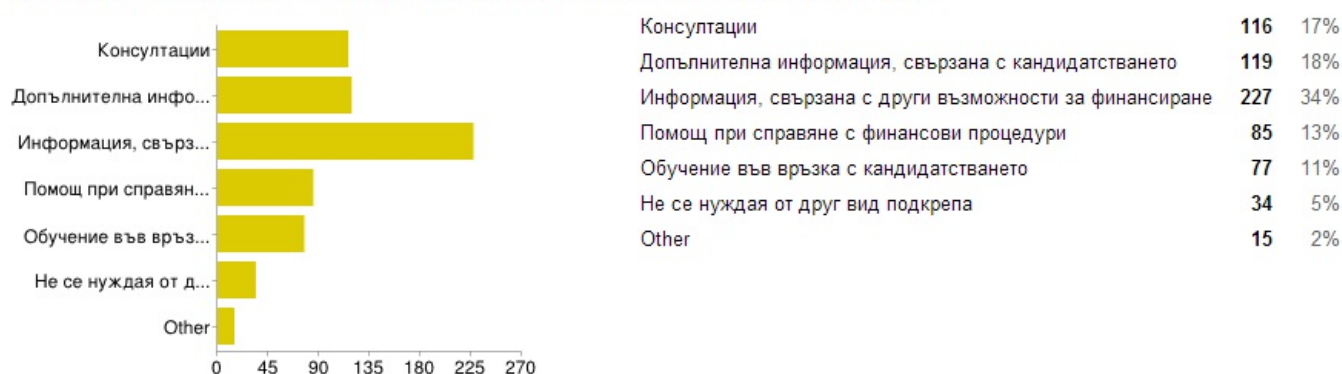
В анкетата са включени и два допълнителни въпроса по отношение на допълнителната подкрепа, която кандидатстващите получават или биха могли да получават от Национален фонд "Култура". Анализът на получените отговори показва висок процент (63%) на получилите допълнителни консултации, най-вече чрез допълнителна информация свързана с кандидатстването (20%). 36% от анкетираните посочват, че не са получили консултации или друг вид подкрепа от НФК.

5. Получихте ли друг вид подкрепа (освен финансова) от НФК?

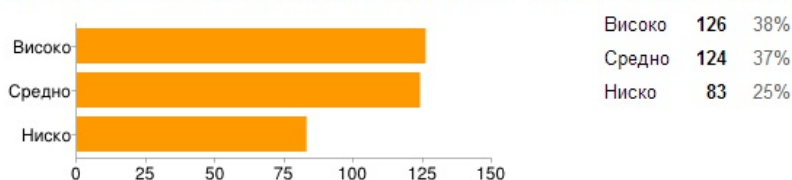
Същевременно 34% от респондентите декларират, че биха искали да получат **информация относно други възможности за финансиране**, а едва 5% заявяват, че са получили такава информация досега! В този смисъл трябва да се отбележи, че както в свободните отговори на тази анкета, така и в допълнителните интервюта с експерти се очертава една по-широка представа (и по-широки очаквания) за работата на НФК – включително като информационен "център", който подпомага културния сектор не само с финансови грантове.

6. Какъв друг вид подкрепа (освен финансова) бихте искали да получите от НФК?

На последно място, най-разколебани анкетиранияте са в мнението си относно **критериите за оценка на проектите и тяхната обективност**. 38% (126 отговорили) ги оценяват "високо", но други 37% (124 отговорили) ги оценяват "средно", а една четвърт от отговорилите (25%) дават "ниска" оценка.

Критерии за оценка на проектите и обективност [4. Как оценяват администрирането на финансиращите програми на НФК?]

Тази тема е специално развита в два други въпроса от анкетата, които са анализирани в следващият под-раздел.

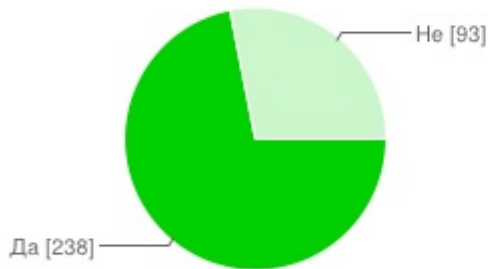
3.2. Мнения на отговорилите по отношение на оценката на проекти в НФК

Седемдесет и два процента (72%, 238 отговорили) от анкетираните **смятат, че проектът им е оценен професионално и по достойнство** и едва 28% са на противоположното мнение.

В известна степен е учудващо, че половината от тези 28% са отговори на хора и организации, чийто проекти са финансирани от НФК, като в някои случаи става дума за хора и организации, които са финансирани повече от един път. Част от отговорът на този парадокс е, че това са хора и организации, които са получили финансиране по една програма (например "Мобилност"), но са отхвърлени по друга програма (например "Публики"). В други случаи става дума за хора и организации, чийто проекти са финансирани през едни години, но отхвърляни през други.

Съществува и обратният вариант – проекти, които са били отхвърлени, но въпреки това анкетираните смятат, че оценката е била професионална (Като например: *"Имах време и възможност да преразгледам кандидатурата си и да се убедя в недостатъците ѝ, заради което смятам отхвърлянето на проекта ми за адекватно. Но нямах възможност за поправка, понеже нова сесия не бе обявена и като въпросната остана единствена за дейността на фонда, я определям по-скоро като прецедент, отколкото практика."* – кандидатствал по Програма "Късометражно кино").

7. Смятате ли, че проектът ви е оценен професионално и по достойнство?

Да	238	72%
Не	93	28%

В анкетата беше зададен и уточняващ въпрос: "Моля, пояснете защо!". Тук ще направим преглед и анализ най-вече на отговорите на анкетираните, които са сметнали, че проектът им **не е бил оценен професионално и по достойнство**.

- Сред най-често срещаните забележки е тази, че **отпусканите средства от НФК са минимални**. Така дори проектите, които са оценени **професионално**, не са оценени **по достойнство**. Както е казал един от анкетираните: *"Професионално и по достойнство са оценявани винаги откъм съдържателна страна проектите ни. Откъм финансова – финансиранята (освен по програма Мобилност, в по-далечни години) са били под нивото, позволяващо да се осъществи проектът в заявения му обхват. (...) Смятам, че основният проблем на Фонда е именно в свръх-ограничените суми, които има шанса да разпределя и които в някакъв смисъл са обидни, в общ културен аспект, като израз на цялостно политическо отношение към хората, които работят в това поле."*
- В част от случаите забележките са отправени не само към недостатъчната сума, но и към **начина на орязване на бюджетите на проектите**. Според един от респондентите: *"Не се включват средства, за основни неща, много решаващи за проекта (но с посочени по-големи суми), а в същото време се отпускат пари за*

по-многобройни и незначителни неща в проекта (с по-дребни суми). Това показва неразбиране на характера на проекта и съответно не доброто му оценяване. В следствие на това авторите често срещаме трудности с реализирането на проекта на по-следващ етап."

- Анкетиранияте имат забележки и към **обратната връзка за подадените проекти**. В част от случаите бележката е, че няма никаква обратна връзка, а в друга част от коментарите – че има обратна връзка, която е сметната за неточна, некомпетентна или дори по-лошо – обидна или унижителна.
- В друга част от отговорите основната забележка е, че някои от програмите се нуждаят от **по-ясни и по-конкретни правила и критерии**. Като пример по Програма "Дебюти" могат да бъдат цитирани два случая (но подобни бележки има и към други програми):
 - ⇒ *"Проектът имаше изисквания всички автори да са дебютанти и нямаше възрастово ограничение. В екипа ни един от авторите беше под 30 години, а останалите двама бяха под 40 г. Проектът ни беше отказан под предлог, че дебютантите не са млади. И това ако не е възрастова дискриминация? Да си дебютант не значи да си на 20 и няколко години. Дебютът няма нищо общо с възрастта на автора."*
 - ⇒ *"Причините за отпадането ми са: Незавършено художествено средно образование. Това не е така. В условията на "Дебюти" се допуска проект с насоченост приложни изкуства. Дизайнът явно не се брои като такова... А не се споменава никъде кои приложни изкуства се толерират и кои изобщо не се допускат."*
- Специфичен е случаят с недоволството, че Програма "Мобилност" (вече) не подкрепя пътувания за **посещения на научни конференции в чужбина**. Това недоволство е изразено от няколко анкетирани, като например: *"Работя в БАН, която поради липса на достатъчно средства не поема разноски за пътувания. По тази причина бях принудена да кандидатствам към Национален фонд "Култура", за да поеме поне част от пътните ми разноски за командировка по проект на БАН. Получих отказ по причина, че командировката ми е част от "преките ми служебни задължения", следователно БАН трябва да плати пътя. Получава се порочен кръг!"*
- Не на последно място, една интересна бележка (споделяна от различни респонденти) е, че в оценката на проектите трябва да бъде търсен **баланс между изискването за административен и мениджърски капацитет и оценката на творческата и естетическата стойност на проекта**. В тази връзка някои от анкетиранияте предлагат още по-опростени формуляри, за да изпъкне идеята, а не уменията за писане на проекти.

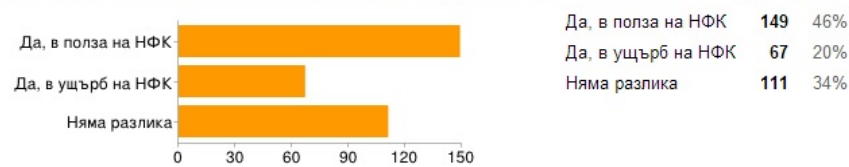
3.3. Сравнение на НФК с други донори

Между една пета и една четвърт от анкетиранияте смятат, че сравнението на НФК с други донори е в ущърб на НФК като оценките варират според различни критерии. Но болшинството от анкетиранияте (между 76% и 81%) преценяват, че сравнението е в полза на НФК или няма разлика.

Най-голямо преимущество НФК получава при сравнението по отношение на **"значимост на области на подкрепа"**. Близко половината от анкетиранияте (46%)

смятат, че в това отношение Национален фонд "Култура" стои по-добре от останалите донори и финансиращи програми в България.

Значимост на области на подкрепа [8. Ако сравните опита си с НФК и с други донори намирате ли разлики по отношение на:]

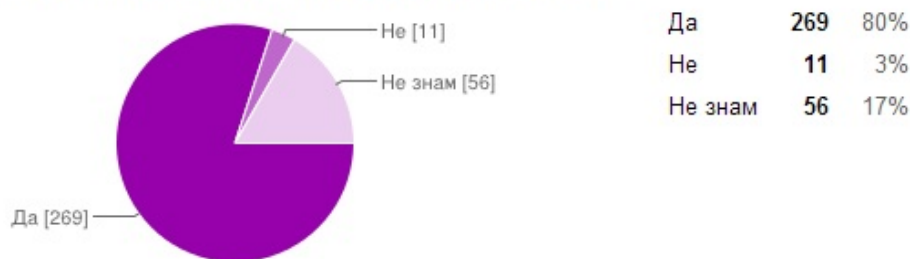
Това е важна оценка от реалните и потенциални бенефициенти на Фонда. Тук е важно да се отбележи, че **80% от респондентите заявяват, че биха кандидатствали пред НФК отново**, като един от повтарящите се аргументи за това е именно **значимостта и адекватността на програмите на НФК**.

В допълнение, анкетираните (в отворените отговори) често подчертават, че програмите на НФК са "достъпни":

- *"Напълно му удовлетворява начина на кандидатстване - не сложни и разбираеми формуляри, ясни критерии срокове"*
- *"Доволна съм от сътрудничеството с НФК. Кандидатстването беше лесно - лишено от излишни административни изисквания. Изплащането на гранта беше навременно. Получих адекватна помощ при финансовото отчитане."*

Не на последно място, респондентите отбелязват, че НФК е една от малкото финансиращи институции в България: *"Защото това е една от малкото възможности."*; *"Няма много варианти, финансиращите програми са твърде малко!"*; *"Не е като да има много други алтернативи."*

12. Смятате ли да кандидатствате пред НФК отново?

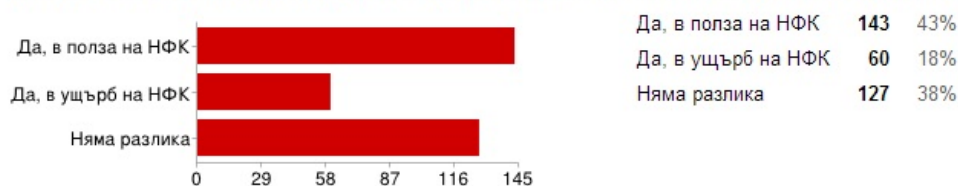

Прави впечатление, обаче, и големият процент (17%) отговорили "не знам" на същия въпрос. Тук основният аргумент е минималните средства, които се отпускаат, както и практиката да се "орязват" бюджетите. Два примерни цитата от анкетите:

- *"Дори и при одобряването за подкрепа на кандидатстващ проект, обикновено размера на отпускната сума, не "изплаща" инвестицията в подготвянето на цялостната документация за кандидатстване. По мое мнение неспечелена субсидия, е често по-добре от спечелена малка и недостатъчна субсидия."*
- *"Финансирането е доста оскъдно, ако се касае до тези 2-3 хиляди лв. се намират доста лесно, хората които кандидатстват имат изисквания за по-големи суми, Вие им ги режете, а очакват проекта да е на 100%. "*

При сравнението с други донори изпъква и сравнително високата оценка на анкетираните по отношение на "**критериите за кандидатстване**". 43% от отговорилите смятат, че в това отношение НФК се представя по-добре от другите донори.

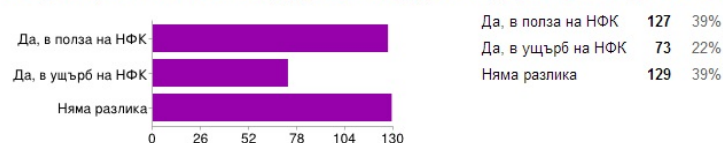
Критерии за кандидатстване [8. Ако сравните опита си с НФК и с други донори намирате ли разлики по отношение на:]

Все пак, обаче, трябва да обърне внимание и на не малкия процент отговорили, които смятат, че сравнението е "в ущърб на НФК" (18%). В това отношение моля погледнете по-горе бележките към раздел 3.2 (*Мнения на отговорилите по отношение на оценката на проекти в НФК*).

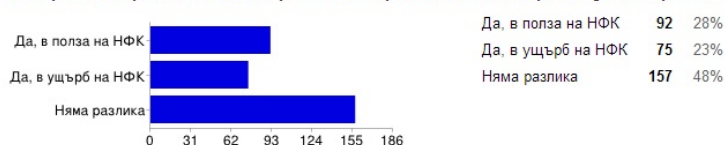
Анкетираните са раздвоени по отношение на мнението си дали НФК се представя по-добре или еднакво с останалите донори по критерия "**Комуникация и отношения между донор и кандидат за подкрепа**", тоест по отношение на комуникацията преди и по време на кандидатстване.

Комуникация и отношения между донор и кандидат за подкрепа [8. Ако сравните опита си с НФК и с други донори намирате ли разлики по отношение на:]

Най-ниска оценка в сравнението НФК получава при въпроса за "**Подкрепа в периода след одобрение/отхвърляне на вашия проект**", тоест по отношение на комуникацията след периода на кандидатстване. Близко половината от анкетираните (48%) смятат, че няма разлика между НФК и другите донори в това отношение, а близо една четвърт (23%) смятат, че сравнението е "в ущърб на НФК".

Подкрепа в периода след одобрение/отхвърляне на вашия проект [8. Ако сравните опита си с НФК и с други донори намирате ли разлики по отношение на:]

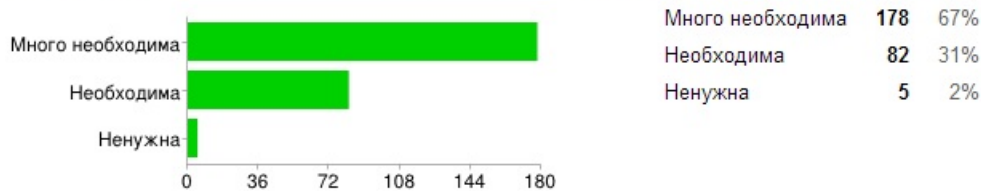
3.4. Адекватност на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата

Както беше отбелязано и в началото на раздел 3.3 (Сравнение на НФК с други донори) близо половината от респондентите оценяват високо значимостта на областите на подкрепа на НФК.

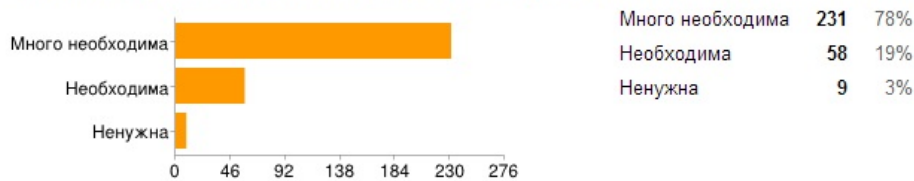
Тази оценка, обаче, варира по отношение на отделните програми на Фонда. Най-висока оценка за **адекватност спрямо нуждите на средата** получават програмите "Мобилност" и "Дебюти".

Седемдесет и осем процента (78%) от анкетираните смятат, че програма "Мобилност" е "много необходима", а 67% смятат същото за програма "Дебюти". Едва 2-3% от анкетираните смятат тези програми за "ненужни".

Дебюти [9. Как оценявате адекватността на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата?]

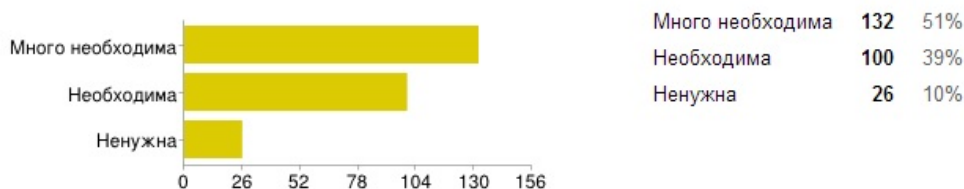

Мобилност [9. Как оценявате адекватността на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата?]

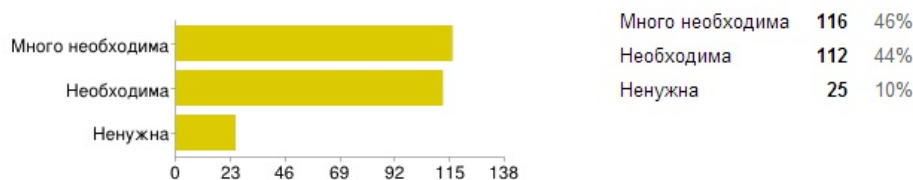

Другите програми, спрямо които мнозинството от анкетираните са изразили мнение, че са "много необходими" са програмите "Публики" и "Автентичен фолклор", като същевременно и при двете програми има по 10% от анкетираните, които са преценили тази програми като "ненужни".

Публики [9. Как оценявате адекватността на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата?]

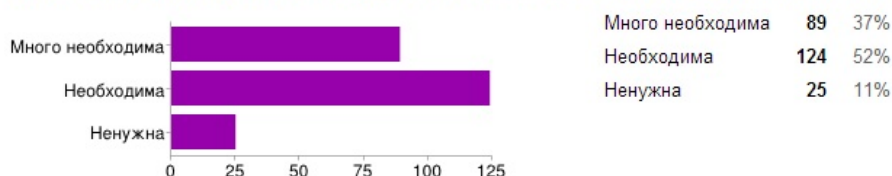
Автентичен фолклор [9. Как оценявате адекватността на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата?]

Болшинството от анкетираните не са посочили нито една програма, която според тях да е "ненужна", като най-висок е процентът от изразили такова мнение за програма "Критическа литература" (11%). Същевременно тази програма е и с най-нисък

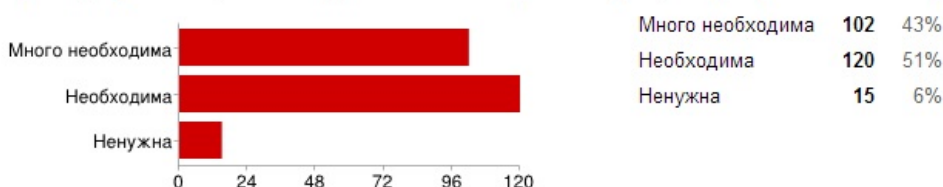
процент (37%), от всички 7 програми, на респондентите, които смятат, че тя е "много необходима".

Критическа литература [9. Как оценявате адекватността на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата?]

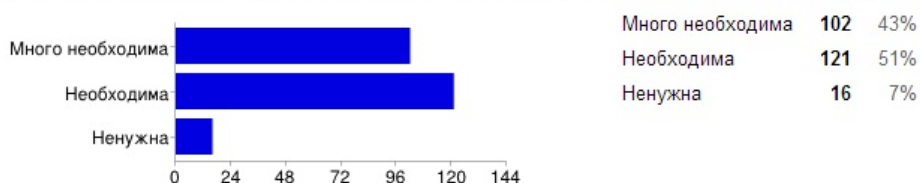

По отношение на програмите "Преводи" и "Късометражно кино" болшинството от анкетираните ги преценяват като "необходими" (51%), но не и "много необходими". Отново трябва да отбележим (както и в раздел 2 "Профил на респондентите"), че това са програмите, които най-отдавна не са обявявани от НФК и съответно споменът за тях е избледнял. Участниците в тях са и най-слабо представени сред попълнените анкетата.

Преводи [9. Как оценявате адекватността на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата?]

Късометражно кино [9. Как оценявате адекватността на финансиращите програми на НФК спрямо нуждите на средата?]

4. Препоръки от анкетираните/ Предложения на анкетираните за промени

Съществена част от анкетата са предложенията за промени и допълнения в дейността на Национален фонд "Култура", които са съдържат в отговорите на два въпроса.

Първият въпрос е затворен и задава на анкетираните 5 възможни направления на промяна в дейността на НФК.

11. Какво бихте препоръчали да се промени в дейността на НФК?

Тук отново, както и при отговорите на други въпроси, излиза **акцентът върху бюджета на НФК и средствата, които отпуска**. Това е посоката, в която най-много (31% от анкетираните) биха искали да видят промяна.

В допълнение, в графата "Други" (6%), анкетираните отново поставят въпроса за повече средства по програмите, както и други теми като повече прозрачност (вкл. обратна връзка към неуспешните кандидати), повече дати за кандидатстване, както и да отпадне личното подаване на документи и да се въведе онлайн кандидатстване.

Още по-интересни и много по-разнообразни са отговорите на другия свързан въпрос в анкетата **"Имате ли предложения за създаването на нови финансиращи програми от НФК?"**, където беше дадена възможност за свободни отговори.

Трябва да се отбележи, че повече от половината от анкетираните (190 човека, 56%) са направили своите конкретни предложения в тази посока, които тук са групирани и обобщени в няколко направления. Предложенията са подредени по обща логика, а не по тяхната значимост или по брой анкетираните, които са ги изразили.

- На първо място, част от анкетираните са направили **няколко принципни уговорки** относно създаването на нови финансиращи програми на НФК. Най-често срещаната уговорка е, че всякакви предложения за нови програми трябва да се разглеждат **само при по-голям бюджет** на Фонда. Част от анкетираните изрично посочват, че би следвало да има **концентриране на средствата** и повече средства по настоящите програми, а не създаване на нови. Други от анкетираните правят принципната бележка, че създаването на нови програми трябва задължително да бъде предшествано от **публичен дебат**.
- Друга част от анкетираните са насочили препоръките си не толкова към създаването на нови програми, а към **подобряване и разширяване на вече съществуващите 7 програми** на Фонда. В тази група влизат предложенията към Програма "Мобилност" да финансира не само пътни разходи, но и **такси за участие, транспортни разходи за произведения на изкуството, декори и други**. Тук може да се включи и предложението към Програма "Преводи" да финансира не само превода на художественото произведение, но и други дейности свързани с представянето на български автори в чужбина, включително **рекламна дейност за популяризиране и други**. Тук можем да включим и препоръката Фонда да финансира **много-годишни дейности**, тоест финансирането да не се ограничава в рамките на календарната година.
- Значима част от анкетираните са препоръчали създаване на програма, която **да развива капацитета** на културните организации и на индивидуалните **културни мениджъри**, а също така и артистичния капацитет на **индивидуалните артисти**. В тази връзка са споменати различни форми – обучения на мениджъри за работа по европейски проекти, творчески ателиета за среща на дебютанти с утвърдени творци, финансиране на творчески участия в резиденции, работилници и други форуми, други програми за повишаване на капацитета на културните мениджъри и други.
- В тази връзка част от анкетираните настояват, че НФК трябва да обмисли **финансирането на програмни и структурни разходи на неправителствените организации** в сферата на културата. Този акцент е част от разбирането, че успешните културни проекти са невъзможни без добре подготвени мениджъри, но и стабилни (постоянно действащи) културни организации.

- Друг акцент е поставен от анкетираните върху финансирането на **копродукции и съвместни инициативи в областта на различните изкуства с партньори от друга държава/държави** (работни срещи, конференции, професионални посещения и обмени).
- Сходна е идеята за **съ-финансирането от НФК на проекти, които вече са спечелили финансиране по европейска програма или от друг международен донор** (например Европейската културна фондация).
- Прави впечатление големият брой анкетираните, които настояват НФК да отвори специална програма, която да е насочена към **финансирането на фестивали**. Тези предложения идват от различни типове организации, в различни сфери на изкуствата и културата, от цялата страна.
- Донякъде изненадващо, значителна част от препоръките са насочени към търсенето на **връзката между културата и бизнеса** (но не като спонсор). Очевидно е, че концепцията за **"творческо предприемачество"** все повече навлиза в България. Тук можем да включим предложенията за **стартово финансиране на микро-фирми в областта на културата, подкрепа за малки бизнеси в сферата на културния туризъм** (вкл. за рекламни филми) и други.
- Отчасти в същата посока са и предложенията Фонда да постави акцент върху **финансирането на проекти и инициативи свързани с новите технологии**, включително разработване на мобилни приложения и други.
- Темата за **вътрешната мобилност и за разпространението на вече създадени културни продукти** също е застъпена от част от анкетираните. Те защитават тезата, че Фондът трябва да подкрепи не само създаването на културни продукти, но и последващото им достигане до по-широка аудитория.
- Не на последно място, част от анкетираните призовават за **финансиране на културни изследвания** и в частност за **проучвания и анализи в сферата на културните политики**.
- Интересна идея е предложението за **финансиране на артистични изследвания** или както е описано от самия респондент: *"Грантове за професионални артисти от различни области, финансиращи техни базисни разходи за предварителната им работа по подготовката на спектакъл, нова музикална творба или изложба (разходи за закупуване на книги и други необходими материали, работни посещения, свързани с конкретното изследване, участия в събития, свързани с конкретното изследване, подкрепа - в рамките на определен процент от общата сума - на пътни и административни разходи)"*.
- В допълнение, анкетираните предлагат програми за финансиране също и на:
 - ↗ проекти насочени към българските общности и българското наследство зад граница;
 - ↗ проекти насочени към детски аудитории;
 - ↗ младежко непрофесионално изкуство;
 - ↗ стипендии за индивидуални артисти;
 - ↗ програми за любителски състави и формации от други сфери на изкуствата (освен фолклора) – модерни танци, джаз и други;
 - ↗ улични изкуства, градско пространство и архитектура.

5. Обобщение

В обобщение можем да кажем, че настоящото проучване на мнението на бенефициентите на НФК е **първо по рода си** и е **безспорно полезно**.

Проучването е в голяма степен **представително** като включва представители на различните изкуства и културни сектори, реални и потенциални бенефициенти на Фонда, които имат впечатления от различни програми на НФК.

Като цяло анкетиранията дават **висока оценка за работата на Национален фонд "Култура"** като това важи и за тези, чийто проекти са били отхвърлени един или няколко пъти. Правят впечатление и високите очаквания към Фонда – не просто като финансираща институция, но и като източник на информация за други възможности за финансиране, очаквания за обучения и други.

Същевременно, респондентите имат множество **конкретни бележки** към работата на НФК. Основната от тях е свързана с **ограничения бюджет на Фонда** като цяло и по-конкретно с **минималните средства, които са отпускат на отделните проекти**. Допълнително напрежение предизвиква **практиката на комисиите да редуцират ("орязват") бюджетите** на проектите. Според анкетиранията това води до невъзможност за реализиране на проектите.

Друга бележка на анкетиранията е насочена към нуждата от **прецизиране и доизясняване на критериите** по някои от финансиращите програми (и конкретно програма "Дебюти").

Отношението на респондентите към отделните програми на НФК също е като цяло положително. **Най-разпознаваеми и най-високо оценени са програмите "Мобилност" и "Дебюти"**.

Най-интересната част от анкетата са **препоръките на респондентите към НФК** като е забележително колко много от тях имат конкретни и значими предложения.

Самите препоръки не могат да бъдат обобщени в едно или няколко изречения, но общата тенденция при тях е че те задават едно още по-голямо **отваряне на дейността на Фонда**. Нещо повече, става дума за отваряне не към отделни изкуства или културни сектори, а **концептуално отваряне** свързано с теми като подкрепа за съвместни международни инициативи, използване на потенциала на новите технологии, структурна подкрепа за НПО-та, финансиране на артистични изследвания и други. Но е важно да се отбележи, че самите анкетирани подчертават необходимостта тези предложения да минат през обществено обсъждане преди да бъдат приети или отхвърлени от Национален фонд "Култура".

В заключение можем да кажем, че настоящото проучване е много важна част от цялостния анализ на дейността на НФК и по забележителен начин допълва и доразвива препоръките, които са извлечени от интервюта с експерти и от статистическите анализи върху програмите на Национален фонд "Култура".

V. НФК сред останалите финансиращи програми за изкуство и култура в България ***Предложения за развитие и нови програми***

При съпоставка с останалите финансиращи програми за култура в страната, прави впечатление, че програмите на НФК са ориентирани в полза на подкрепа на отделни изкуства, а в полза на определени, важни за целия сектор приоритети (мобилност,

развитие на публики, дебютни изяви на млади професионалисти, оперативна критика за изкуство и др.). Тези области в известна степен покриват отделните етапи от т.нар. Value production chain, чието приложение в областта на културата е подробно разгледано от Мърсър¹². Единствено изключение от тази тенденция е програма Късометражно кино, която е специфично насочена към подкрепа на един вид изкуство, при това в определена негова форма. Този профил на програмите прави НФК особено отличим измежду останалите донори за култура, като дава възможност всяка една от програмите да подкрепя проекти във всички области на изкуството и културата.

Всички програми на НФК могат условно да бъдат разделени в следните групи:

- ↪ Програми, насочени към подкрепа за създаването на нов културен продукт в областта на съвременните изкуства (**производство**): *Дебюти и Късометражно кино*
- ↪ Програми, насочени към съхранение и популяризиране на нематериално културно наследство (**възпроизводство**): *Автентичен фолклор*
- ↪ Програми, насочени към интерпретация на изкуството и информационна подкрепа във всички области (**информационна подкрепа**): *Критическа литература*
- ↪ Програми, насочени към разпространение и популяризация на българска култура (**разпространение**): *Мобилност, Преводи, Публики*
- ↪ Програми, насочени към развитие на публики и насърчаване на потреблението на култура и изкуство (**потребление**): *Публики*

Считаме този модел на подкрепа за особено прогресивен и адекватен към съвременните тенденции в развитието на изкуствата, и горещо препоръчваме той да бъде доразвит и продължен, като намери отражение и в по-специфични формулировки в стратегическите цели на НФК.

С оглед на изложеното по-горе, и при условие, че НФК разполага с разширени финансови възможности, нашите предложения за създаване на нови финансиращи програми на НФК включват:

- ↪ Разработване на нова програма на НФК, насочена към *разпространение* на културен продукт в рамките на страната (**вътрешна мобилност** на творци и културна продукция). Подобна програма би довела до неутрализиране, поне в известна степен на процесите през последните години, довели голяма част от населението на страната до културна изолация. Примери за този процес могат да се открият в затварянето на кина и книжарници, или редуцирането до минимум на дейността на множество традиционни културни институции в страната. Програмата би довела от една страна до значителен напредък по отношение целта за децентрализация на културния живот. От друга страна би допринесла за преодоляването на негативната тенденция, установена в последните проучванията на Евростат, за драстичен спад на културното потребление в България, което ни поставя устойчиво на последно място в ЕС по този критерий. Същевременно редица донорски организации, вкл. и Министерство на културата, влагат средства в производството на културен продукт, който обаче има твърде ограничено разпространение,

¹² Mercer, Colin Cultural Capital and Capabilities: Defining and Measuring Cultural Field, 1-32. In *Third Global Forum on Human Development: Cultural identity, democracy and global equity*

предимно в рамките на големите градове (преди всичко София), и рядко излиза извън тях.

- ↪ Друга нова програма, насочена към всички сектори би могла да бъде свързана с образованието и обучението по културмениджмънт, както и с развитието на капацитета на културните организации в страната. Подобна програма е съществувала през някои години от функционирането на НФК, насочена към подкрепа на специализации в чужбина на български професионалисти в областта на мениджмънта на културата. Тъй като не е извършвана оценка на тази програма, трудно може да се каже дали тя е била успешна или не. При всички положения с оглед на осигуряването на качество на полученото образование, е необходимо НФК да установи и поддържа контакти с определени Висши учебни заведения зад граница, които предлагат образователни програми по културмениджмънт, и да подкрепя със стипендии студенти преди всичко за тези програми.
- ↪ Програма за съфинансиране на подкрепени с европейски средства проекти. Оскъдните кандидатури на български културни организации по програма Култура 2007 – 2013, както и по стартиралата вече програма Творческа Европа, се дължат най-вече на липсващите фондове за съфинансиране. Столична програма Култура вече предложи подобна програма, но тя е достъпна само за столични организации. НФК би могъл да предложи съфинансиране в национален мащаб. Този тип проекти водят до най-малко три осезаеми ползи: установяване и поддържане на устойчиви партньорства с европейски организации, разширяване на пазарите и пространствата за представяне на българска култура, и привличане на допълнителни средства към културния живот в страната.
- ↪ Възобновяване на инициативата за Бюлетин Култура, който да включва периодически провеждан мониторинг върху културното потребление в България, съвместно с представители на културния сектор, така че проучванията да бъдат от полза и за тях и за провежданите политики за култура! Бюлетинът може да работи едновременно в две посоки: проучвания на публики и потребление на култура в страната, както и оценка на ефекта от осъществени инициативи, особено такива, подкрепени от НФК.

Тези програми са в съответствие с провежданата до сега политика на Фонда и биха допринесли в значителна степен както за постигането на целите му, така и за цялостното развитие на културния сектор в България.